

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЧЕРКАСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ БОГДАНА ХМЕЛЬНИЦЬКОГО**

ННІ економіки і права
Кафедра економіки та міжнародних економічних відносин
Спеціальність 051 Економіка
Освітня програма Економіка та бізнес

До захисту допускаю
Завідувач кафедри

(ініціали, прізвище)

(ініціали, прізвище)

**КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА
освітнього ступеня МАГІСТР**

**СУЧАСНИЙ СТАН І ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ОРГАНІЧНОГО
ВИРОБНИЦТВА В УКРАЇНІ**

Студент групи Е-2018 Гонта Дарина Сергіївна

(підпис)

Науковий керівник к.е.н., доц. Прощаликіна Аліна Миколаївна

(підпис)

Рецензент к.е.н., доц. Макаринська Олена Валеріївна

(підпис)

Черкаси – 2020

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1 ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ОРГАНІЧНОГО ВИРОБНИЦТВА	8
1.1 Суть і принципи виробництва органічної продукції.....	8
1.2 Концептуальні підходи дослідження еволюції органічного виробництва.....	16
1.3 Зарубіжний досвід підтримки та активізації органічного виробництва	24
Висновки до розділу 1	35
РОЗДІЛ 2 ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ РИНКУ ОРГАНІЧНОЇ ПРОДУКЦІЇ В УКРАЇНІ.....	38
2.1 Передумови розвитку вітчизняного органічного виробництва	38
2.2 Сучасний стан ринку органічної продукції в Україні.....	47
2.3 Особливості формування стратегій збуту органічної продукції українськими підприємствами.....	57
Висновки до розділу 2	63
РОЗДІЛ 3 ШЛЯХИ АКТИВІЗАЦІЇ ОРГАНІЧНОГО ВИРОБНИЦТВА В УКРАЇНІ.....	65
3.1 Стратегічні вектори розвитку ринку органічної продукції в Україні .	65
3.2 Державне стимулювання органічного виробництва в Україні та шляхи його покращення	75
Висновки до розділу 3	82
ВИСНОВКИ.....	83
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	ПОМИЛКА! ЗАКЛАДКА НЕ ОПРЕДЕЛЕНА.
ДОДАТКИ.....	ПОМИЛКА! ЗАКЛАДКА НЕ ОПРЕДЕЛЕНА.

ВСТУП

Актуальність теми. В сучасних умовах ведення господарської діяльності в Україні утворилася низка проблем, пов'язаних зі значним антропогенним впливом на навколишнє середовище. Серед них варто виокремити екологічні проблеми, а саме: високий ступінь забруднення українських чорноземів та зниження їх родючості, забруднення прісних вод та значне утворення відходів виробництва. Усе це може суттєво погіршити стан здоров'я населення та знизити економічний потенціал країни в цілому. Одним зі шляхів вирішення цих питань є розвиток органічного виробництва, що останнім часом набуває значного поширення в Україні та надає численні екологічні, соціальні та економічні переваги. Однак розвиток органічного виробництва в Україні стримується такими чинниками: низька купівельна спроможність населення, нерозвиненість інфраструктури ринку органічної продукції, недосконалість заходів стимулювання органічного виробництва, низький рівень екологічної свідомості населення тощо. Тому аналіз проблеми розвитку органічного виробництва в сучасних умовах господарювання і пошук ефективних рішень оптимізації політики підтримки цієї галузі для нашої країни є вкрай важливим.

Дана проблема активно обговорюється вченими-економістами. Зокрема природу органічного виробництва та його переваги для економіки розглядали у своїх працях такі зарубіжні вчені, як М. А. Альтьєрі, Л. Маркос, С. К. Ядав, І. Гомес, Л. Тівант, Дж. Гельські, А. В. Равіно, С. А. Хасанов та А. А. Мільто. Серед вітчизняних вчених дослідження основних тенденцій, причин та наслідків безробіття здійснювали Є. В. Милованов, Н. Я. Кутаренко, О. В. Шубравська, О. І. Шкуратов, В. А. Чудовська, Т. О. Чайка, А. В. Неверов, Н. П. Новак, О. В. Трофімцева, Н. В. Прокопчук та інші. Проте, незважаючи на значну розробленість проблематики органічного виробництва, слід визнати, що поява нових факторів, які обумовлюють виникнення проблем та негативних впливів на розвиток органічного ринку в Україні вимагає поглиблення дослідження.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Робота пов'язана з науковими програмами і планами кафедри економіки та міжнародних економічних відносин Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького, а саме: «Соціально-економічні наслідки участі постсоціалістичних країн у процесах європейської інтеграції» (номер державної реєстрації 0115U002904), у процесі виконання якої була проведена оцінка сучасного стану органічного виробництва в Україні та обґрунтовані перспективні шляхи розвитку ринку органічної продукції в Україні, та «Пріоритетні напрями формування інноваційної моделі розвитку економіки України» (номер державної реєстрації 0115U000577), у межах якої автором було розроблено прогноз середньорічного споживання органічної продукції в Україні на душу населення на період до 2021 рр. та створено систему рекомендацій щодо напрямів активізації органічного виробництва в Україні.

Метою кваліфікаційної роботи магістра є визначення теоретико-методологічних положень та розробка рекомендацій щодо шляхів активізації органічного виробництва в Україні.

Для досягнення поставленої мети було визначено такі **завдання**:

- 1) розкрити суть і принципи виробництва органічної продукції;
- 2) визначити концептуальні підходи дослідження еволюції органічного виробництва;
- 3) виявити специфіку зарубіжного досвіду підтримки та активізації органічного виробництва;
- 4) з'ясувати передумови розвитку вітчизняного органічного виробництва;
- 5) дослідити сучасний стан ринку органічної продукції в Україні;
- 6) розкрити особливості формування стратегій збуту органічної продукції українськими підприємствами;
- 7) визначити стратегічні вектори розвитку ринку органічної продукції в Україні;
- 8) охарактеризувати державне стимулювання органічного виробництва в Україні та обґрунтувати шляхи його покращення.

Об'єктом дослідження є органічне сільськогосподарське виробництво ринок.

Предметом дослідження є теоретико-методологічні та практичні аспекти розвитку органічного виробництва України.

Методи дослідження. Методологічною основою роботи є загальнонаукові та спеціальні методи наукового пізнання, а саме: методи системного аналізу, абстракції та логічного узагальнення – для дослідження сутності поняття та принципів органічного виробництва; метод систематизації та класифікації – для визначення основних показників та методів оцінювання еколого-економічної ефективності органічного виробництва; метод групування та історико-логічний метод – при дослідженні еволюційних підходів до визначення економічної сутності та причин виникнення органічного виробництва; методи аналізу й синтезу, порівняння та статистичний метод – для оцінки динаміки показників, що характеризують передумови виникнення органічного виробництва в Україні, а також сучасного стану та особливостей розвитку ринку органічної продукції; графічний метод – для наочного подання інформації; кореляційно-регресійний аналіз та економіко-математичне моделювання – при встановленні залежності показника середньорічного споживання органічної продукції в Україні на душу населення від розміру реального ВНД на душу населення (за ПКС) та при побудові моделі оцінки його впливу на ці показники, а також для встановлення залежності між площею земель для ведення органічного сільського господарства в Україні та загального обсягу реалізації органічної продукції; метод кількісного та якісного порівняння – при оцінці державної політики щодо підтримки органічних виробників в Україні; метод PEST-аналізу – для встановлення залежності розвитку органічного виробництва від впливу зовнішніх політичних, економічних, соціальних та технологічних факторів, а також розробки на його основі стратегічних векторів посилення розвитку даної галузі; метод економічного прогнозування та наукової абстракції – для розробки прогнозу середньорічного споживання органічної продукції в Україні на душу населення на період до 2021 рр.

та визначення основних перспективних напрямів активізації органічного виробництва в Україні.

Інформаційною основою дослідження є праці вітчизняних і зарубіжних вчених, Закон України «Про основні принципи та вимоги до органічного виробництва, обігу та маркування органічної продукції» від 10 липня 2018 р. та інші нормативно-правові акти, матеріали Державної служби статистики України, Державної служби зайнятості України, Світового банку, Продовольчої та сільськогосподарської організації ООН, Дослідного інституту органічного сільського господарства, Федерального агенства при Міністерстві сільського господарства США, Міністерства сільського господарства США, Німеччини, Франції, Федерації органічного руху України, Міжнародної Федерації руху за органічне сільське господарство, Міжнародного товариства досліджень у галузі органічного сільського господарства, Інституту здоров'я рослин, Українського органічного кластеру, Швейцарсько-українського проекту «Розвиток органічного ринку в Україні», Сертифікаційної компанії «Органік стандарт».

Наукова новизна одержаних результатів полягає в теоретичному обґрунтуванні і розробці практичних рекомендацій щодо основних шляхів активізації органічного виробництва в системі агропромислового комплексу України. Основні положення та результати дослідження, що відбивають наукову новизну і розкривають зміст кваліфікаційної роботи магістра, полягають в наступному:

удосконалено:

– методичні підходи до визначення рівня впливу купівельної спроможності населення країни на розвиток вітчизняного ринку органічної продукції шляхом застосування кореляційно-регресійного аналізу, що дало змогу не лише виявити стійку залежність динаміки середньорічного споживання органічної продукції на душу населення від показника реального ВНД на душу населення, а й підтвердило гіпотезу про зв'язок низького рівня споживання екологічно чистої продукції в Україні із суттєвим пониженням рівня доходів населення;

– теоретичний підхід до формування маркетингових стратегій збуту органічної продукції, заснований на визначенні ключових відмінностей органічного та агропродовольчого ринків (інституційне забезпечення, специфіка суб'єктів господарювання та виробленої продукції), що дало можливість розробити чотири види стратегій збуту екологічно чистої продукції (стратегія виходу на зовнішній ринок, стратегії прямого, непрямого та комбінованого збуту) і обґрунтувати особливості їх застосування вітчизняними виробниками;

набули подальшого розвитку:

– теоретико-методичні положення щодо розробки комплексу перспективних напрямів розвитку органічного ринку, що базуються на застосуванні методу PEST-аналізу, який полягає у врахуванні економічних, політичних, соціальних та технологічних факторів зовнішнього впливу на функціонування галузі органічного виробництва в Україні, що дозволило на основі аналізу сильних та слабких сторін ринку розробити два види стратегій його розвитку – стратегія усунення загроз та стратегія забезпечення розвитку можливостей;

Апробація результатів кваліфікаційної роботи. Основні положення і результати кваліфікаційної роботи магістра доповідалися на III Міжнародній науковій конференції: «Соціально-економічні наслідки участі постсоціалістичних країн у процесах європейської інтеграції» (м. Черкаси, 2019 р.).

Публікації. За результатами дослідження було опубліковано три наукові праці, зокрема тези у збірнику матеріалів конференції і дві статті у фахових виданнях.

Структура та обсяг роботи. Кваліфікаційна робота магістра містить вступ, три розділи, висновки, список використаних джерел, ілюстрована 12 рисунками, 9 таблицями, містить 10 додатків, список використаних джерел налічує 109 найменувань. Загальний обсяг роботи – 105 сторінок машинописного тексту (основний текст – 97 сторінок).

РОЗДІЛ 1 ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ОРГАНІЧНОГО ВИРОБНИЦТВА

1.1 Суть і принципи виробництва органічної продукції

Сьогодні агропромисловий комплекс є чи не одним із найважливіших секторів економіки, який здатен забезпечити продовольчу та економічну безпеку будь-якої з країн світу. В умовах постійного розвитку суспільства з'являється і потреба постійного його вдосконалення. Однією з основних тенденцій наразі є ведення органічного виробництва. Виробництво органічних продуктів є одним із перспективних способів ведення господарства, який окрім того, що дозволяє отримати екологічно чисту продукцію, сприяє уникненню значного антропогенного впливу на навколишнє середовище.

Згідно даних Продовольчої та сільськогосподарської організації ООН (FAO) органічне виробництво – це цілісна система господарювання та виробництва харчових продуктів, яка поєднує в собі найкращі практики з огляду на збереження довкілля, рівень біологічного різноманіття, збереження природних ресурсів, застосування високих стандартів належного утримання (добробуту) тварин та метод виробництва, який відповідає певним вимогам до продуктів, виготовлених з використанням речовин та процесів природного походження [1].

Серед вчених же немає єдино погодженої думки про сутність поняття органічного виробництва. Варто зауважити, що поряд із категорією «органічне виробництво» виділяють такі пов'язані з ним поняття як «органічне землеробство» й «органічне сільське господарство». Говорячи про співвідношення між ними, слід зауважити наступне. Оскільки органічне виробництво – це цілісна система господарювання і виробництва із залученням земель сільськогосподарського призначення, то невід'ємною його складовою є ведення органічного землеробства. Отже, поняття «органічне виробництво» та «органічне землеробство» слід співвідносити як загальне та часткове [2, с. 191-192]. Тому,

погоджуючись із вищесказаним, будемо ототожнювати категорії «органічне сільське господарство» та «органічне виробництво».

Визначення органічного сільськогосподарського виробництва, які зустрічаються у численних вітчизняних та зарубіжних наукових публікаціях, акцентують, насамперед, на його технологічних особливостях прикладного характеру, реалізація яких не порушує самовідновлюваних процесів у природі та агроресурсах [3, с. 166]. Деякі ж вчені розглядають сутність органічного сільськогосподарства з позиції системного підходу (табл. 1.1).

Таблиця 1.1 – Порівняльна характеристика тлумачення дослідниками поняття органічного сільськогосподарства

Автор	Визначення поняття
1	2
Є. В. Милованов [4, с. 19]	Збалансована система виробництва аграрної продукції, що здійснюється сертифікованими суб'єктами господарювання з ефективним використанням біологічних факторів підвищення агротехнологічної продуктивності, що забезпечують екологічно, соціально та економічно ефективне і прозоре виробництво сільськогосподарської продукції з метою задоволення попиту.
Мігель А. Алтьєрі, Маркос Лана, Карін Стейн-Бачінгер [5]	Спосіб ведення сільськогосподарства, який полягає у партнерстві з природою, а не домінуванні над нею. Він спрямований на виробництво продуктів харчування при одночасному встановленні екологічного балансу для поліпшення родючості ґрунтів або запобігання проблем зі шкідниками, передбачає використання випереджаючого підходу, а не усуває проблеми після їх появи.
Н. Я. Кутаренко [6, с. 185]	Цілісна система процесу виробництва сільськогосподарської продукції, що базується на низці обмежень щодо застосування хімічних добрив, пестицидів, ГМО, різних харчових добавок тощо, надаючи перевагу у впровадженні ресурсозаощаджуючих технологій з метою забезпечення населення достатнім обсягом якісних, безпечних продуктів харчування при мінімально негативному впливі на довкілля із збереженням якості ґрунтів, біорізноманіття та екосистем для досягнення сталості в аграрному секторі, враховуючи потреби майбутніх поколінь.
С. К. Ядав [7, с. 1.7]	Система виробництва, яка дозволяє уникнути або значною мірою виключити використання синтетичних добрив, пестицидів, регуляторів росту та кормових добавок для

Продовження Таблиці 1.1

1	2
	тварин, воно може забезпечити виробництво якісних продуктів харчування без негативного впливу на навколишнє середовище.
Закон України «Про основні принципи та вимоги до органічного виробництва, обігу та маркування органічної продукції» [8]	Згідно основних положень законодавства України органічне виробництво являє собою сертифіковану діяльність, пов'язану з виробництвом сільськогосподарської продукції (у тому числі всі стадії технологічного процесу, зокрема первинне виробництво, підготовка, обробка, змішування й пов'язані з ним процедури, наповнення, пакування, перероблення, відновлення та інші зміни стану продукції), яка здійснюється з дотриманням вимог законодавства в області обігу і маркування органічної продукції
FAO [1]	Органічне виробництво спирається на управління екосистемами, а не на зовнішні сільськогосподарські ресурси. Це система, яка починає розглядати потенційні екологічні та соціальні наслідки, усуваючи використання синтетичних речовин, таких як синтетичні добрива та пестициди, ветеринарні препарати, генетично модифіковані насіння та породи, консерванти, добавки та опромінення. Вони замінюються практичними методами управління на місцях, які підтримують і збільшують довготривалу родючість ґрунтів та запобігають виникненню шкідників та хвороб

Складено автором за даними [1; 4, с. 19; 5; 6, с. 185; 7, с. 1-7; 8]

На нашу думку, органічне виробництво є органічним поєднанням економіки та екології. Виробництво органічної продукції є практичною реалізацією концепції сталого розвитку аграрного виробництва, що передбачає поєднання захисту довкілля, економічного зростання й соціального розвитку як взаємозалежних і взаємодоповнювальних елементів стратегічного розвитку держави, що гарантуватиме населенню високу якість продовольства як важливої складової продовольчої безпеки.

Метою органічного сільського господарства є сприяння підвищенню стійкості. В контексті сільського господарства стійкість – це успішне управління сільськогосподарськими ресурсами з метою задоволення потреб людини, при цьому одночасно забезпечується збереження або поліпшення якості навколишнього середовища і захист природних ресурсів для майбутніх поколінь. Тому стійкість в органічному землеробстві повинна

розглядатися комплексно – з урахуванням екологічних, економічних і соціальних аспектів [9, с. 11].

Усе різноманіття дефініцій органічного виробництва підтверджує факт, що воно кардинально відрізняється від традиційного методу виробництва продукції за економічною, соціальною, екологічною та технологічною ознаками, узагальнене у додатку А.

Питання репутації органічного виробництва інколи може здаватися дискусійним. Критики вважають органічне виробництво ідеологічно керованою і непродуктивною системою, яка в майбутньому не матиме істотного значення. І навпаки, прихильники визнали органічне сільське господарство як інноваційний і все більш важливий підхід до виробництва продуктів харчування через його здатність відповідати кільком цілям стійкого розвитку.

Так, згідно положень FAO органічне виробництво відіграє подвійну соціальну роль, коли, передбачає функціонування окремого ринку, що відповідає потребам споживачів в органічних продуктах та надає громадські блага, що сприяють захисту навколишнього природного середовища, благополуччю тварин, а також розвитку сільських територій [1]. Обидва визначення вказують на те, що органічне сільське господарство являє собою соціально-екологічну систему в цілому і продовольчу систему зокрема.

В широкому розумінні виробництво органічної продукції є, з одного боку, проявом нової філософії щодо формування взаємин між людиною, її діяльністю і навколишнім середовищем, з іншого – ринковим явищем, яке має виконувати вимоги, встановлені сучасним агропродовольчим ринком. Тільки при такому розумінні можна сформулювати науково обґрунтоване уявлення про фактори, що впливають на розвиток екологічно чистого виробництва. Варто зазначити, що зародження органічного руху відбувалося в умовах індустріалізації економіки, яка тривала протягом ХХ століття, для подолання її екологічних та соціально-економічних наслідків (рис. 1.1).

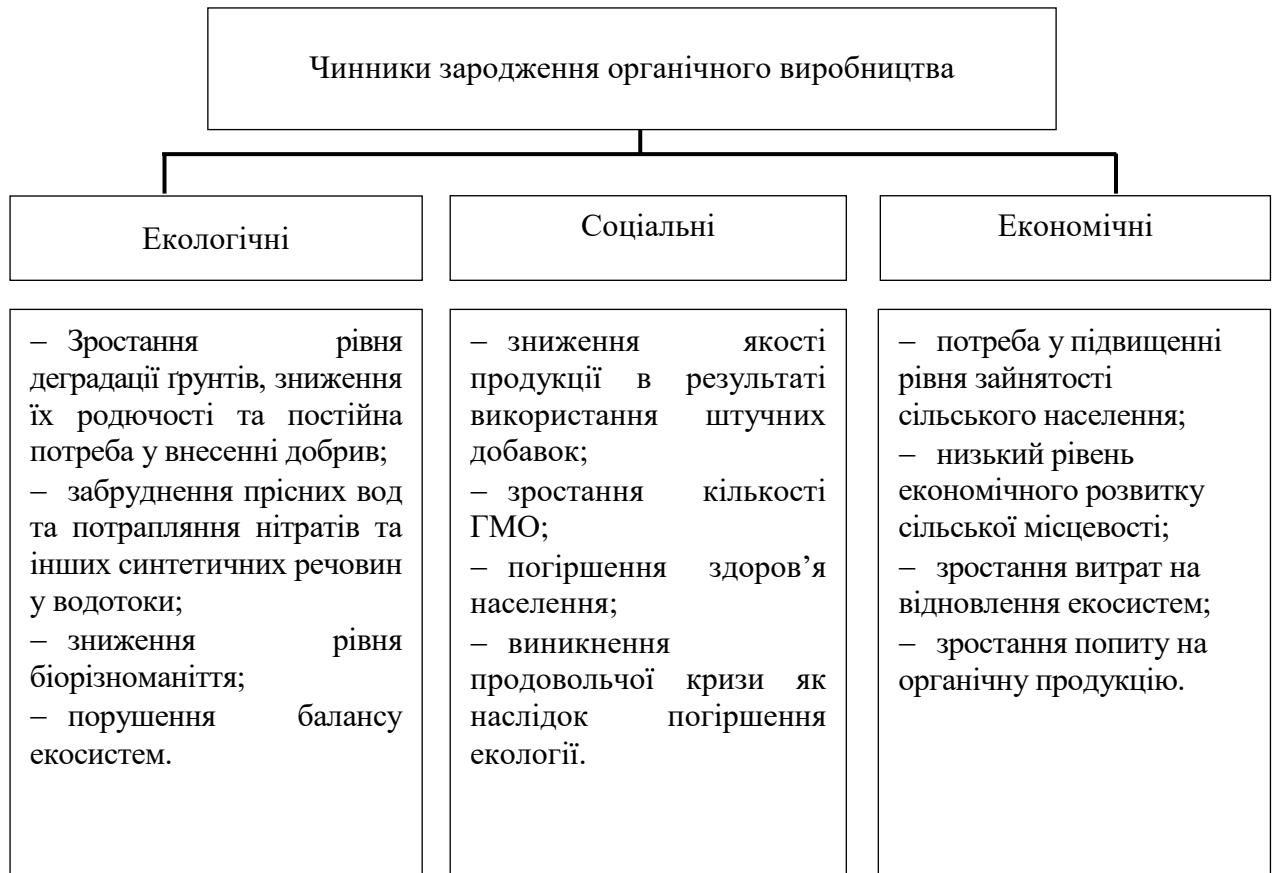

Рисунок 1.1 – Система чинників виникнення органічного виробництва

Складено автором на основі власних досліджень

Згодом передумови для розвитку органічного виробництва та органічного ринку трансформувалися у спонукальні мотиви різних соціальних груп. З точки зору експертів FAO у розрізі соціальних груп можна виокремити три рушійні сили сучасного органічного виробництва:

1). Органічне виробництво, залежне від споживачів, або від ринку, засноване на чітко відпрацьованій і надійній системі сертифікації та маркування органічної продукції. Споживач при цьому обізнаний у тому, як і де виробляється органічна продукція і про все її подальше товаропросування;

2). Органічне виробництво, залежне від послуг. Різноманітними верствами суспільства усвідомлюється, що органічне виробництво здатне створювати екологічно чисту продукцію, знижувати забруднення навколишнього середовища та підвищувати біологічне різноманіття;

3). Органічне виробництво, залежне від (суб'єктів господарювання) фермерів. Воно засноване на усвідомленні фермерами нестійкості традиційного виробництва та використанні переваг органічного виробництва як чинника покращення здоров'я населення та в більшості випадків покращення фінансово-економічних показників самого господарства. Також воно ґрунтується на стимулюванні прямих каналів реалізації, що є досить вигідним для невеликих фермерських господарств, адже в деяких розвинених країнах дрібним фермерам не обов'язково потрібно сертифікувати свою продукцію [12, с. 11].

Сьогодні сфера органічного виробництва в світі охоплює сільськогосподарську та переробну галузі, а також заготівлю продукції, що збирається в лісах, отримується в результаті бджільництва та аквакультури. Результатом органічного виробництва є органічна продукція [1].

Відповідно до положень Закону України органічна продукція – сільськогосподарська продукція, у тому числі харчові продукти та корми, отримані в результаті органічного виробництва [8].

Наразі до переліку органічної продукції відноситься цілий спектр товарів, серед яких є одяг, меблі, косметика предмети інтер'єру, засоби гігієни, органічна побутова хімія, дитячі іграшки тощо. Основним же сегментом світового ринку органічної продукції є виробництво екологічно чистих продуктів харчування [1].

Іноді для означення поняття органічної продукції використовують категорії «натуральна продукція», або ж «екологічно чиста продукція». Попри схожість змістовно вони дуже відрізняються між собою (табл. 1.2).

Таблиця 1.2 – Порівняльна характеристика змісту понять «екологічно чистої», «органічної» та «натуральної» продукції

Поняття	Визначення
Натуральна продукція	Продукція, в складі якої немає синтетичних ароматизаторів, барвників та інших хімічних добавок зі звичайної сировини. Проте це не означає, що продукт не був вирощений і

Продовження Таблиці 1.2

	оброблений за допомогою хімічних речовин, антибіотиків, гормонів та інших синтетичних препаратів.
Екологічно чиста продукція	Термін «екологічно чистий» відноситься до процесу виробництва. Найчастіше префікс «еко-» використовують як маркетинговий хід, або визначення виробничого процесу за стандартом ISO 14000, що стосується екологічності процесу виробництва і його впливу на навколишнє середовище, але не самого продукту.
Органічна продукція	Сертифікована продукція, вироблена без застосування синтетичних пестицидів, мінеральних добрив, ГМО, штучних барвників, ароматизаторів та консервантів.

Складено автором на основі даних [13]

Деякі європейські країни маркувати продукти, вироблені за органічними технологіями, використовуючи написи «біо» і «еко», проте дані позначення не мають ніякої законодавчої підтримки в Україні. Тільки термін «органічний» в назві продукту має законодавчу опору, відповідний сертифікат якості і дає покупцям гарантію безпеки.

Стандарти органічної продукції можна умовно згрупувати наступним чином:

1. Міжнародні стандарти – «Основні стандарти IFOAM для виробництва і переробки органічної продукції» та «Постанова Комісії з Кодексу Аліментаріус щодо виробництва, переробки, маркування та маркетингу продуктів харчування органічного походження» (CAC / GL32-1999).

2. Стандарти об'єднань держав – Постанова Ради ЄС №834 / 2008 року «Про органічне сільське господарство та маркування органічних продуктів», стандарти Тихоокеанського регіону POS, Постанова Комісії (ЄС) 889/2008, що встановлює чіткі правила виробництва органічної продукції, Постанова Комісії (ЄС) 1235/2008) щодо імпорту органічних продуктів з третіх країн, Постанова (ЄС) № 889/2008 Комісії від 5 вересня 2008 року, Регламент (ЄС) № 2018/848 – Нове органічне регулювання. Вступить в силу з 01.01.2021 р.

3. Національні стандарти: стандарти JAS (Японські сільськогосподарські стандарти), американські стандарти NOP (Національна органічна програма), швейцарські правила органічного виробництва (Swiss Organic Regulation) тощо.

4. Приватні стандарти – Demeter (діє для країн Європи, Америки, Африки, Нової Зеландії), Luomuliito (Фінляндія), KRAV (Швеція), ECOLAND (Німеччина), BioSuisse (Швейцарія), SoilAssociation (Великобританія), Naturland (Німеччина та весь світ) тощо [6].

На даний час важливою проблемою є різноманіття принципів та критеріїв органічного сільськогосподарського виробництва. Наприклад, за даними FAO основою для розвитку органічного сільського господарства є використання чотирьох принципів:

– принцип здоров'я. Передбачає, що дана галузь господарства має підтримувати й поліпшувати здоров'я ґрунтів, рослин, тварин, людей і планети в цілому;

– принцип справедливості. Органічне сільське господарство має базуватися на відносинах, що гарантують справедливість з урахуванням інтересів навколишнього середовища та життєвих можливостей;

– принцип екології. Органічне сільське господарство повинно ґрунтуватися на принципах природних екосистем і циклів, працюючи, співіснуючи з ними та підтримуючи їх;

– принцип турботи. Управління органічним сільським господарством повинно мати попереджувальний і відповідальний характер для захисту здоров'я й добробуту як нинішніх і майбутніх поколінь, так і довкілля [1].

Ці принципи були розроблені і затверджені Генеральною Асамблеєю Міжнародної федерації органічного руху (IFOAM) 28.09.2005 року [14]. Вони є основою для розвитку органічного сільського господарства та відображають можливості, які органічне сільське господарство може відкрити для світу і бачення шляхів поліпшення ведення сільського господарства в глобальному масштабі.

Щоб зрозуміти суть органічного сільського господарства, необхідно детально розглянути його критерії, які є одночасно і його перевагами. Їх можна згрупувати у три категорії:

– екологічні: зростання частки органічних земель в загальній площі сільськогосподарських земель; збереження і поліпшення природного потенціалу сільського господарства; зниження пестицидного навантаження; екологічні норми для продукції тваринництва; висока якість продукції; заборона використання генетично модифікованих організмів (ГМО) та ін.

– економічні: ефективність і беззбитковість сільського господарства; технічна і технологічна модернізація сільськогосподарського виробництва та поступовий перехід на технології з мінімальним впливом на довкілля; стимулювання інвестицій в нові види сільськогосподарської діяльності; досягнення високого попиту на органічну продукцію тощо.

– соціальні критерії формування органічного сільського господарства спрямовані на скорочення суспільних конфліктів і збереження культурних систем аграрного сектора: підвищення рівня кадрової забезпеченості і посилення системи мотивації до сільськогосподарської праці; забезпечення високої якості життя людей, зайнятих в сільськогосподарському виробництві; підвищення уваги до соціального розвитку регіону тощо [15, с. 197-198].

Таким чином, категорія органічного сільського господарства є досить складною, оскільки поєднує у собі економічні, соціальні та екологічні аспекти. Окрім того, дане явище потребує подальшого дослідження для набуття масового характеру і втілення позитивних його рис у життя, що залежить від специфіки його розвитку в різних країнах світу.

1.2 Концептуальні підходи дослідження еволюції органічного виробництва

Сьогодні сфера органічного виробництва охоплює сільськогосподарську та переробну галузі. Зважаючи на новизну та нерозвиненість даного сегмента світового ринку, більшість вчених раніше розглядали органічне виробництво лише в контексті сільського господарства.

Поняття органічного сільського господарства вперше було введено фахівцем по сільському господарству Оксфордського Університету лордом Нортборном у виданій ним в 1940 році книзі «Дбайте про землю». Одним із засновників органічного сільського господарства став британський ботанік А. Говард («Сільськогосподарський заповіт», 1940 р.) [16].

Існує дві точки зору до походження та еволюції органічного виробництва. Згідно першого підходу, який базується на використанні принципів органічного виробництва. Воно своїм корінням сягає періоду використання традиційних методів ведення сільського господарства, які розвивалися в давніх поселеннях ще за часів античної та інших древніх цивілізацій. Концепція органічного землеробства була відома людям більш ніж 1000 років тому. Існують короткі згадки про органічне сільське господарство в індійських та античних економічних і політичних трактатах, а також у стародавньому епосі: «Ріг-веда», «Рамаяна», «Махабхарата» і «Артхашастра».

Другий підхід заснований на дослідженні виникнення органічного виробництва як відповіді на глобальну індустріалізацію економіки з метою подолання її негативних наслідків. Органічне виробництво як метод господарювання з'явилося в першій половині ХХ століття, однак пік його розвитку припав на 1990-ті рр. При цьому можна чітко виділити три якісних етапи розвитку цього способу ведення аграрної діяльності [17].

1. Етап виникнення (1924-1970 роки). Характеризується початком зародження концепції органічного землеробства, який можна простежити ще з 20-х рр. ХХ століття. У 1924 році – Рудольф Штайнер представив те, що в наслідку було названо першим курсом органічного сільського господарства. Цей курс був проведений для групи, що складалася з понад сотні фермерів. Лекції німця Рудольфа Штайнера з біодинамічного сільського господарства були опубліковані в 1925 році. І хоча Штайнер керувався духовними і філософськими, а не науковими міркуваннями, його вчення про біодинамічне сільське господарство стало ранньою версією того, що тепер називають «органічним землеробством» [17].

Інший дослідник – Фейфер застосував ці теорії до сільського господарства і започаткував біодинамічне сільське господарство. Ця концепція до кінця 1920-х рр. поширилася по всій Європі, зокрема ця проблема почала широко обговорюватися вченими Швейцарії, Англії, Данії та Нідерландів [18].

У 1939 році Е. Балфур поставила науковий експеримент на сільськогосподарських землях у Великобританії для порівняння звичайного та органічного сільського господарства. Її книга «Жива земля» отримала широке поширення і привела до заснування однієї з відомих в даний час організацій з органічного сільського господарства – Soil Association [18].

Японський мікробіолог Масанобу Фукуока з початку 40-х років ХХ ст. розробляв свої власні органічні методи, особливу увагу приділяючи мікробіологічним добривам власного винаходу і мінімізації антропогенного впливу на ґрунт і рослини. У 1975 році він випустив свою першу книгу «Революція однієї соломинки» (One Straw Revolution), в якій були опубліковані результати його 30-річної роботи [19].

У цей період в географічному плані утворилися 4 центри органічних рухів: німецький (Німеччина, Австрія, Швейцарія), британський (Великобританія і її колонії), американський (США), японський [20, с. 5].

Тож перший етап характеризувався появою невеликих експериментальних господарств, які виробляли екологічно чисті продукти харчування в основному для використання самими власниками. Ступінь товарності таких господарств, як правило, був мінімальним [21, с. 40-41].

2. Етап розвитку (1970-1990). Дослідження та практика органічного виробництва розширилися по всьому світу після енергетичної кризи 1973 року (нафтове ембарго) та супроводжувалося зростаючою чутливістю до агроекологічних проблем. Це був час нових ідей, значних соціальних перетворень, протестних рухів і поширення ідей альтернативного способу життя. Все більше поширювалися думки щодо раціонального використання природних ресурсів, захисту навколишнього середовища, забезпечення продовольчої безпеки тощо. У цей період були створені організації, які й тепер

відіграють визначальну роль у розвитку, регулюванні та сертифікації органічної продукції: Міжнародна федерація органічного сільського господарства (IFOAM), Національна федерація органічного сільського господарства в регіонах Франції (FNAB), Науково-дослідний інститут органічного сільського господарства (FIBL) та інші [18]. Також протягом другого етапу відбувся перехід до інтенсивного ведення органічного аграрного виробництва [21, с. 40-41].

3. Етап зростання (з 1990-х рр.). Відбувалося вдосконалення роботи ринків органічної продукції, впроваджено правила ведення органічного сільського господарства та його регулювання, а також розподіл організацій цієї галузі на державні та недержавні. Розпочалась робота над гармонізацією правил виробництва органічної продукції та її сертифікації в усіх країнах. На даному етапі органічне землеробство швидко розвивається у всьому світі [18].

Основні відмінності даного етапу від двох попередніх – поява заходів державної підтримки та регулювання органічного виробництва і розширення міжнародної торгівлі під впливом зростаючого попиту в країнах Західної Європи, Північної Америки і Азії (в основному в Японії). В цей же період продовжують активно створюватися національні та міжнародні організації споживачів екологічно чистих продуктів, посилюється їх інформаційна і просвітницька функції, що впливає на формування певних переваг цієї групи товарів. Одночасно організації споживачів органічних товарів спільно з екологічними організаціями починають активну боротьбу проти постачання на ринок ГМО [21, с. 40-41].

Щодо критеріїв маркування органічної продукції, розроблених на цьому етапі, то слід зазначити, що стандарти маркування органічної продукції у більшості країн гармонізовані з європейським законодавством, а саме з Постановою № 834/2007 від 28 червня 2007 року «Про органічне виробництво та маркування органічних продуктів» та Стандарту Міжнародної Федерації руху за органічне сільське господарство (IFOAM) відповідно до яких мінімальними вимогами маркування продукції є:

1) за присутності у продукції 95-100% (від її ваги) органічних інгредієнтів вона маркується як «органічна»;

2) якщо менше 95%, але не менше 70% інгредієнтів (від ваги продукції) є органічними, то продукція не є органічною, маркується як «продукція, що вироблена з використанням органічних інгредієнтів» (при умові вказання точної частки органічних інгредієнтів);

3) якщо менше 70% інгредієнтів (від ваги) є органічними, продукт не може бути промаркований як «органічний», також на упаковці не може бути присутньою фраза «зроблено з використанням органічних інгредієнтів», також на упаковці не може бути присутнім знак органу з сертифікації, національний логотип або інші розпізнавальні знаки, що мають відношення до органічної сертифікації продукту або інгредієнтів, що входять до складу продукту, проте окремі інгредієнти, зазначені в переліку компонентів продукту, можуть позначатися як «органічні» [22; 23].

У США маркування продукції відбувається по-іншому:

– «100%-органічний продукт» – містить 100% сертифікованих USDA органічних інгредієнтів;

– «органічний продукт» – містить не менше 95% органічних інгредієнтів, решта 5% інгредієнтів мають бути у списку дозволених добавок;

– «продукт вироблений з органічних інгредієнтів» – містить не менше 70% органічних інгредієнтів, решта 30% повинні бути в списку дозволених інгредієнтів;

– продукти, які містять менше 70% органічних інгредієнтів, не мають права маркуватися як органічні. Такі продукти можуть містити будь-який обсяг органічних інгредієнтів, без обмежень [24].

Однак такий розподіл етапів розвитку органічного сільського господарства є досить умовним, адже, зважаючи на вищезгаданий розвиток даної діяльності ще у давні часи, можна говорити про те, що суспільство з тих часів і до сьогодні розвивалося відповідно до законів, які властиві органічному сільському господарству, змінюючись під впливом еволюції людства.

Сьогодні органічне землеробство здобуло визнання в усьому світі. Воно дає відповіді на велику кількість питань і вирішує проблеми, що виникають в сучасному сільському господарстві і взагалі в сільських регіонах в цілому, а також на питання, що стосуються якості продуктів харчування і відповідно стану здоров'я населення. Важливим питанням є дослідження параметрів ефективності впровадження органічного виробництва. Органічне виробництво, як вагома складова агропромислового комплексу країни, підкоряється вимогам ринкової економіки, що передбачає необхідність забезпечення результативності та відбивається показниками ефекту і ефективності (табл. 1.3).

Таблиця 1.3 – Показники ефектів впровадження органічного виробництва в агропромисловому секторі

Вид ефекту	Показники
Економічний	<ol style="list-style-type: none"> 1. Підвищення якості продукції. 2. Збільшення прибутку, валової продукції, виручки від реалізації. 3. Зростання продуктивності праці, основних засобів. 4. Впровадження інноваційних технологій та економія виробничих ресурсів. 5. Налагодження експортно-імпортних відносин з країнами. 6. Збільшення надходжень від туристичної діяльності.
Енергетичний	<ol style="list-style-type: none"> 1. Натуральні і відносні показники економії всіх видів палива.
Технологічний	<ol style="list-style-type: none"> 1. Рівень ефективного використання земельних ресурсів. 2. Збільшення продуктивності (за видами виробництва). 3. Зменшення обробітку ґрунту і внесених добрив. 4. Зниження темпів деградації ґрунтів. 5. Підвищення рівня вільного утримання тварин і птахів. 6. Приріст сільськогосподарської продукції (за видами виробництва). 7. Зменшення відходів виробництва та повторне використання ресурсів. 9. Поліпшення якісних параметрів продукції (За видами виробництва)
Екологічний	<ol style="list-style-type: none"> 1. Поліпшення показників ґрунту: гумусу, макро- і мікроелементів. 2. Зниження забруднення ґрунту радіонуклідами, важкими металами, пестицидами і бур'янами. 3. Зниження рівня вмісту нітратів, пестицидів, важких металів і хімічних сполук в продуктах. 4. Зменшення рівня захворюваності тварин і рослин. 5. Зменшення негативного впливу на стан природного середовища. 6. Раціональне природокористування.
Соціальний	<ol style="list-style-type: none"> 1. Підвищення рівня життя населення, доходів, споживання органічної сільськогосподарської продукції. 2. Зростання рівня зайнятості. 3. Зменшення рівня захворюваності населення. 4. Підвищення рівня розвитку сільської місцевості. 5. Застосування нових форм організації виробництва і праці.

Складено автором на основі [25, с. 435]

З огляду на наведені показники ефекту органічного виробництва в аграрному секторі, доцільно розрізняти такі види його ефективності:

1) економічна ефективність визначає результативність використання матеріальних і нематеріальних ресурсів, необхідних для виробництва продукції;

2) енергетична ефективність характеризує результативність використання всіх видів енергії в процесі органічного сільськогосподарського виробництва;

3) технологічна ефективність визначає результативність використання ресурсів, які залучені в органічне сільське господарство як засоби виробництва;

4) екологічна ефективність характеризує стан навколишнього середовища за окремими складовими органічного виробництва в аграрному секторі як технологічного процесу, так і його результатів;

5) соціальна ефективність відображає результат впливу органічного сільськогосподарського виробництва на економічну, демографічну, виробничу, культурну і моральну сфери життя людини [25, с. 436].

Серед переліку ефектів від впровадження органічного сільського господарства варто особливо виділити економічну ефективність. Використання методичних підходів для оцінювання економічної ефективності виробництва органічної продукції дозволяє запропонувати наступний інструментарій методичних підходів:

1) методичні інструменти оцінювання економічної ефективності виробництва органічної продукції в цілому по господарству та окремих її видах;

2) методичний інструментарій оцінки порівняльної економічної ефективності виробництва продукції за органічними технологіями відносно традиційної;

3) методичні інструменти оцінки ефективності інвестиційних проєктів розвитку органічного сільського господарства [26, с. 50].

Оцінка еколого-економічної ефективності виробництва виробів за органічними технологіями відносно традиційних технологій об'єднує економічні та екологічні результати виробництва.

У якості критеріального показника оцінювання вказано коефіцієнт еколого-економічної ефективності органічного землекористування (формула 1.1) [26, с. 50]:

$$K_{\text{еф.орг.земл.}} = E_{\text{орг.земл.}} / \Delta Z_{\text{орг.земл.}}, \text{ де} \quad (1.1)$$

$K_{\text{еф.орг.земл.}}$ – коефіцієнт еколого-економічної ефективності органічного землеробства;

$E_{\text{орг.земл.}}$ – еколого-економічний ефект використання органічних технологій відносно традиційної;

$\Delta Z_{\text{орг.земл.}}$ – додаткові витрати на виробництво продукції з органічної технології відносно традиційної.

Еколого-економічний ефект використання органічної технології відносно традиційної рівний прибутку за технологіями, що порівнюються (формула 1.2) [26, с. 51]:

$$E_{\text{орг.земл.}} = P_{\text{орг.техн.}} - P_{\text{трад.техн.}}, \text{ де} \quad (1.2)$$

$P_{\text{орг.техн.}}$ – еколого-економічний ефект виробництва продукції за органічною технологією (грн./ га);

$P_{\text{трад.техн.}}$ – еколого-економічний ефект виробництва продукції за традиційною технологією (грн./ га).

З іншого боку, еколого-економічний ефект від впровадження органічного землеробства ($E_{\text{орг.земл.}}$) може розглядатися у вигляді економічного ефекту $E_{\text{екон.}}$ і екологічного ефекту $E_{\text{екол.}}$ як вартісної оцінки ефекту, отриманого для покращення екологічного стану земельної ділянки (формула 1.3) [26, с. 51]:

$$E_{\text{орг.земл.}} = E_{\text{екон.}} + E_{\text{екол.}} \text{ де} \quad (1.3)$$

$E_{\text{екон.}}$ – економічний ефект впливу прикладу органічної технології;

$E_{\text{екол.}}$ – екологічний ефект застосування прикладу органічної технології.

Економічний ефект $E_{\text{екон.}}$ являє собою додатковий дохід, який може бути отриманий за рахунок зростання: врожайності сільськогосподарських культур і,

відповідно, об'ємів виробництва продукції в результаті збереження та покращення родючості землі; цін на вироблену продукцію з урахуванням покращення її якості та екологічних характеристик [26, с. 50-51].

Можна виділити наступні основні фактори, які формують результат і впливають на величину еколого-економічної оцінки:

- 1) продуктивність землі;
- 2) ціна, яка відображає рівень екологічності продукції;
- 3) додаткові витрати на виробництво продукції з органічної технології відносно традиційної [26, с. 50-51].

Отже, органічне сільське господарство у своєму розвитку пройшло безліч етапів протягом яких відбувалися як кількісні, так і якісні зміни. Для оцінки еколого-економічної ефективності виробництва органічної продукції відносно традиційної запропонована методика, яка дозволяє точно визначити економічний ефект від застосування технологій екологічно чистого виробництва.

1.3 Зарубіжний досвід підтримки та активізації органічного виробництва

Сьогодні органічний метод ведення сільського господарства є дуже поширеним у світі й має позитивні прогнози щодо свого розвитку. За даними спільного дослідження Науково-дослідного інституту органічного сільського господарства FiBL та Міжнародної Федерації органічного сільського господарства, проведеним у 2018 році (інформація наведена станом на кінець 2016 року) наразі на органічному сільському господарстві спеціалізуються 179 країн світу, з них у 87 країнах діють спеціальні закони в даній сфері й 17 країн знаходяться в процесі розробки та прийняття нормативно-правової бази, що говорить про позитивну тенденцію розвитку даного виду діяльності. Варто зазначити, що світовий ринок органічних продуктів у 2016 році досяг 89,7 млрд

дол. (понад 80 млрд євро). Провідне місце серед країн світу займає США з 38,9 млрд євро, далі – Німеччина (9,5 млрд євро), Франція (6,7 млрд євро) та Китай (5,9 млрд євро). У 2016 році більшість основних ринків продовжували демонструвати двозначні темпи зростання, а французький органічний ринок виріс на 22%. Найвищі витрати на душу населення були у Швейцарії (274 євро), а Данія мала найбільшу частку органічного ринку (9,7% загального харчового ринку) [27].

У 2016 році було зареєстровано 2,7 мільйона органічних виробників. Індія залишається країною з найбільшою кількістю виробників (835 200 од.), за нею йдуть Уганда (210 352 од.) та Мексика (210 000 од.) [27].

В кінці 2016 р. земель, які припадали на органічне землеробство було 57,8 млн га, що означає зростання на 7,5 млн га у порівнянні з 2015 роком, що є найбільшим за всю історію існування цього виду сільського господарства. За видами культур органічні землі розподіляються наступним чином: 65% земель становлять багаторічні луко пасовищні угіддя, 20% – просапні культури, близько 8% земель – багаторічні культури.

Країна з найбільшою органічною сільськогосподарською територією (27,2 млн га) – Австралія, за нею йдуть Аргентина (3 млн га) та Китай (2,3 млн га). Майже основна частина світових органічних сільськогосподарських угідь знаходиться в Океанії (27,3 млн га), за нею йдуть Європа (23%, 13,5 млн га) та Латинська Америка (12%, 7,1 млн га). Більш як 10 % сільськогосподарських земель світу є органічними у п'ятнадцяти країнах [27].

Оскільки розвиток органічного сільського господарства у світі є нерівномірним, то можна сказати, що у кожній країні є своя система та модель розвитку даного виду сільського господарства.

Найбільш розвинений в світі ринок органічної продукції у США. Він займає приблизно 40-45% всього світового ринку. Так, наприклад, у 2017 році ринок екологічно чистих продуктів у Сполучених Штатах досяг позначки 45,2 млрд дол. США. Органічні харчові продукти в 2017 році становили 5,5% їжі, проданої на роздрібних каналах в США. Загальний обсяг продажу органічних

товарів у 2017 році склав 49,4 млрд дол. США, причому грошовий обсяг органічних продуктів харчування збільшився у порівнянні з 2016 роком на 6,4%, а продаж органічних непродовольчих товарів зріс на 7,4% до 4,2 млрд дол [28].

В США продукція органічного сільськогосподарського виробництва реалізується, у першу чергу, на місцевих фермерських ринках. Європейський досвід свідчить, що 73% органічної продукції просувається через мережу роздрібної торгівлі, 15% – шляхом прямого продажу з підприємств виробників і продажі через ринки, 12% реалізується через спеціалізовані магазини, в тому числі й Інтернет-магазини. Крім того, нині у США з'являються спеціальні «органічні» ресторани й кафе, у звичайних ресторанах пропонують страви з органічних продуктів. Характерною рисою сучасності є швидкий розвиток органічного ринку дитячого харчування [29, с. 163].

За даними Департаменту сільського господарства США (AMS) органічна промисловість продовжує розширюватися на внутрішньому та глобальному рівнях, про що говорить наявність більш ніж 24,5 тис. сертифікованих органічних виробників в країні та 37,0 тис. по всьому світу.

Одними з найвідоміших виробників органічної продукції є: Health Valley (виробляє хлібні вироби), Green & Black's (шоколадні вироби), Purity.Organic (виробництво напоїв), Cascadian Farms (виробництво і перероблювання злакових), Stoneyfield Farms (молочні вироби: йогурти, закуски, дитяча їжа), Flying Pigs Farm (виробництво ковбасних та м'ясних виробів), Milk Thistle Farm (молочні вироби) [30].

Щодо законодавчого регулювання органічного виробництва, то варто сказати, що Закон про органічне землеробство прийнятий в США в 2002 році. З того часу видано близько 20 000 сертифікатів, включаючи переробників продукції. Щоб отримати органічну сертифікацію, фермери повинні показати, що протягом трьох років до першого органічно верифікованого врожаю вони дотримувалися правил USDA, які в основному обмежують використання природних не синтетичних пестицидів, генно-інженерного насіння та певних хімічних добрив, антибіотиків, синтетичних гормонів [31].

Основними виконавчими органами в сфері екологічного сільського господарства і безпеки сільськогосподарської продукції США є Міністерство сільського господарства (United States Agricultural Department – USDA) і Агентство з охорони навколишнього середовища (Environmental Protection Agency – EPA). Вони розробляють основні законодавчі акти, нормативи і стандарти якості, курирують стратегічні програми, впроваджують нові розробки по національних системах діагностики тварин (National Animal Diagnostic Network – NPDN). Регулярно раз на 5 років USDA випускає звіт законів і нормативів в галузі сільського господарства (Farm Bill) з нововведеннями, в порівнянні з попередньою версією. До складу USDA входить 19 служб, 5 з яких безпосередньо займаються питаннями екологічного сільського господарства, нормування і сертифікації якості екологічної продукції та забезпечення харчової безпеки [31].

Кожна з них відповідає за реалізацію галузевих федеральних програм, розробку нормативів і підзаконних актів, впровадження нових технологій. Основні стратегічні завдання в галузі сільського господарства і безпеки харчової продукції формулюються в річних звітах і стратегічних планах USDA та EPA [31].

Щодо особливостей державного сприяння розвитку органічного сільського господарства, що варто сказати, що в США існує великий перелік заходів, що спрямовані на допомогу відкриття органічних виробництв, які застосовуються вищеназваними організаціями. Зокрема такими є:

1) відшкодування витрат на сертифікацію органічних земель та продукції. З січня 2017 року органічні виробники та обробники за сприянням Міністерства сільського господарства США можуть отримати відшкодування до 75% витрат на сертифікацію щороку до 750 дол. за обсяги сертифікації;

2) фінансова допомога в створенні буферних екологічних зон. Ця фінансова допомога стимулює органічних фермерів встановлювати захисні природні кордони по областях, де виробляються органічні культури. Програма збереження заповідника (CRP) надає кошти сільськогосподарським виробникам, задля

припинення обробітку екологічно забруднених земель. Крім того, Агентство фермерських служб (FSA) надає кредити на збереження екології земель, з низьким відсотком та довгостроковими періодами погашення;

3) надання кредитів на маркетингову діяльність, яка б сприяла швидшому продажу органічної продукції. Також надаються кредити для збереження органічних продуктів фермерських господарств під низький процент для будівництва та модернізації складських приміщень для органічних товарів, включаючи холодне зберігання, зерносховища, резервуари для сипучих речовин та сушильне обладнання;

4) проведення кредитування з низьким рівнем процентної ставки (включаючи мікропозики та кредити на охорону природи) для переходу на органічне виробництво, зокрема на придбання або збільшення об'єктів нерухомості, будівництво або вдосконалення будівель, відновлення ґрунту та очищення води, на поточні операційні витрати на паливо тощо;

5) надання грантів на дослідження та наукові розробки, які стосуються розвитку органічного сільського господарства. Деякі гранти спеціально призначені для виробників сільськогосподарської продукції, причому розглядаються переважно нові органічні ферми, або ж звичайні фермери, які мають намір впровадити органічні методи господарювання. Наприклад, традиційний сільськогосподарський виробник може отримати допомогу у розмірі 20 000 дол. США на рік для переходу на органічне сільське господарство, або ж 80 000 дол. США на шість років. Програми також призначені для вже сертифікованих фермерських господарств, які хочуть розширити свою діяльність;

6) надання безкоштовної технічної допомоги у вигляді прямого технічного оснащення, проведення курсів та вебінарів, які сприяють впровадженню нових технологій виробництва органічної продукції [32].

Франція – країна з одним із найрозвинутіших секторів виробництва органічної продукції у світі. За даними дослідження Agence BIO станом на кінець 2017 року в органічному сільському господарстві у Франції налічувалося

54 044. З них 36 691 є виробниками, при цьому частка французьких господарств, зайнятих в органічному сільському господарстві, становить 8,3%. Підприємства переробки, розподілу та імпорту налічували 17 353 підприємства. Французькі органічні землі становили 1,78 млн га, що дорівнює 6,59% від загальної площі земель сільськогосподарського призначення. Споживання органічних продуктів також продовжує зростати. У 2017 році ринок органічних продуктів харчування досяг понад 8,3 млрд євро, збільшившись на 17% за один рік [32].

У 2017 році, за оцінками експертів, галузь органічного сільського господарства налічує майже 134 500 зайнятих.

У 2017, як і в 2016 році, основними продуктами, сертифікованими як органічні були продукти харчування (31%), свіжі фрукти та овочі (17%) та алкогольні напої (15%). Також виникла нова тенденція реалізація органічних продуктів через заклади громадського харчування (зокрема фруктові та алкогольні напої). Також зросли темпи виробництва солодких хлібних виробів (+22%), солодкої бакалії (+17%) [32].

Частка органічного тваринництва в порівнянні з загальною кількістю французької худоби складає 4,93% для корів (4,53% для корів яловичини та 5,40% для молочних корів), 7,09% для овець, 7,75% для кіз, 1,07% для свиней. Вирощування органічної птиці становило 1,40% від загальної кількості та курей птиці [32].

Щодо державної підтримки та створення програм стимулювання органічного сільського господарства у Франції, то варто зауважити, що перший план розвитку органічного сільського господарства був намічений ще у 1998 році. У червні 2017 року було представлено нову програму розвитку органічного сільського господарства, яка називається «Programme Ambition Bio 2022». Її бюджет був розрахований що на 1,1 млрд євро. Також передбачається діяльність в таких основних напрямках:

- 1) розширення використання земель для органічного виробництва до 15% до 2022 року;

2) збільшення розмірів видатків на допомоги для розвитку органічного виробництва до 6 млн євро з 2018 року за підтримки фонду організації «Avenir Bio»;

3) розвиток споживання та підтримка постачання органічних продуктів для всіх споживачів, включаючи найбільш вразливих груп населення; забезпечення 20% зростання постачання біопродукції в заклади громадського харчування до 2022 року;

4) переосмислення наукових пріоритетів;

5) гармонізація виробничих стандартів з європейськими; та з 1 січня 2021 року застосування нового європейського регулювання органічного сільського господарства [33].

Щодо органів, які регулюють діяльність всіх операторів на ринку, то головним у Франції можна вважати Національний інститут виробництва і якості. Акредитованим органом є Акредитаційний комітет. Також функціонує 9 сертифікаційних органів, які сертифікують продукцію та виробників відповідно до загальних Європейських стандартів (ECOCERT France, CERTIPAQ BIO, BUREAU VERITAS Certification-QUALITE FRANCE, CERTISUD, CERTIS, BUREAU ALPES CONTROLES, QUALISUD, BIOTEK Agriculture, EUROFINS Certification). Сертифікація здійснюється відповідно до положень загального європейського законодавства з органічного сільського господарства, уособленому в наступних нормативно-правових актах (дані положення діють на загальних основах у всіх країнах Євросоюзу):

– Постанова (ЄС) № 834/2007 від 28 червня 2007 р. Про органічне виробництво та маркування органічних продуктів;

– Постанова (ЄС) № 889/2008 Комісії від 5 вересня 2008 року, що встановлює чіткі правила виробництва;

– Постанова (ЄС) № 834/2008 щодо органічного виробництва, маркування і контролю;

– Постанова (ЄС) № 1235/2008 від 8 грудня 2008 реалізації Регламенту Ради (ЄС) № 834/2007 щодо імпорту органічних продуктів з третіх країн;

– Постанова (ЄС) № 2018/848 – Нове органічне регулювання. Набере чинності від 01.01.2021 р.

Також французьке законодавство включає й власні специфікації:

– специфікація щодо органічного виробництва сільськогосподарських тварин та доповнення до положень Постанови Ради (ЄС) № 834/2007 та Постанови Комісії (ЄС) № 889/2008;

– специфікація «корм для тварин на основі сировини методом органічного виробництва»;

– технічні характеристики побутового обслуговування комерційного характеру;

– специфікація щодо розведення кроликів, кабачків, равликів та страусів (відома як «CCF Bio») [34].

Також у Франції фермери можуть отримувати додаткові субсидії протягом п'яти років під час переходу до органічного сільського господарства. При цьому перші два роки рівень субсидій максимальний (при виробництві овочів, наприклад, він складає 511 євро в рік на 1 га), наступні два роки державна підтримка скорочується в два рази (255 євро) і в останній рік становить лише 170 євро [35].

Німеччина посідає помітне місце у світі за розвитком органічного сільського господарства. Обсяг ринку органічної продукції у 2017 році склав понад 10 млрд євро, що на 6% більше, ніж у попередньому році (9,48 млрд євро). Ринкова частка органічних продуктів у німецькому продуктовому секторі становила в 2017 році 5,1 відсотка. Основними продуктами, що виробляються є: овочі, включаючи картоплю (561,7 млн євро, 8,2% загального ринку); хліб та хлібобулочні вироби (459,3 млн євро, 5,9% загального ринку), а також фрукти (389,2 млн євро – 38,5% від загального ринку). Основними каналами збуту органічної продукції у Німеччині є: приблизно 50% – ритейлери, 31,4% – роздрібні торговці та 18,5% – інші канали [35].

Попри збільшення кількості сільськогосподарських земель, які використовуються для органічного сільського господарства, попит на органічні

продукти продовжує істотно перевищувати пропозицію. За сучасними оцінками загальна земельна площа, відведена для органічного виробництва зросла на 124 647 га (10%) і становить 1 375 967 га. У 2017 році кількість німецьких органічних господарств зросла до 7,5% від загальних посівних площ. Також варто сказати, що у 2017 році чисельність підприємств, які займаються органічним сільським господарством зросла до 29 174 одиниць [35].

Однією з особливостей провадження діяльності з виробництва органічної продукції у Німеччині, яка вирізняє дану країну з-поміж інших, є об'єднання всіх підприємств в асоціації. Цей захід сприяє зниженню ризиків, пов'язаних зі специфікою виробництва органічної продукції. Наразі у сфері органічного виробництва в Німеччині діє 9 асоціацій, куди входять більш ніж 13 тис. підприємств, до них належать: «Biokreis», «Bioland», «Biopark», «Demeter», «Ecoland», «Ecovin», «Gäa», «Naturland», «Verbund Ökohöfe». У 2002 році представники асоціацій органічних ферм, переробників і ринку заснували Федерацію виробників органічних продуктів харчування BOLW (Organic Food Industry Federation), яка стала провідною організацією всього органічного сектору [36].

«Деметр» – найстаріша в країні асоціація, яка заявила про себе ще в 1928 році. З нею мало хто може змагатися в плані багатого практичного досвіду, ефективних методик виробництва, жорстких вимог до сертифікації органічної продукції. 25 років тому, після воз'єднання Німеччини, саме «Деметр» виступила з ідеєю створення екологічного села Бродовін в 40 кілометрах від Берліну – на території комплексного заказника Шорфхайде-Корін. Річний дохід цього проекту – близько 10,5 млн євро, третина з них – молочна продукція. На 1 200 гектарах вирощують майже 30 сортів овочів і фруктів. Асортимент натуральних продуктів – більше 1 200 найменувань, від шоколаду до косметики. Товар поставляється на місцевий ринок, в школи, дитячі садочки, фірми, супермаркети Берліну, Потсдаму й інших міст, в списку замовників понад 10 тисяч клієнтів. Також важливим аспектом є порівняно низькі ціни на еко-

продукти. Наприклад, літр біомолока коштує 1,35 євро, 100 грамів сиру – 2,69 євро, десяток яєць - 3,10 євро, кілограм моркви – 2,19 євро [37].

У Німеччині також кожен виробник органічної продукції має право на отримання державних субсидій, що є одним із найпотужніших стимулів зайнятися цим перспективним бізнесом. Ситуація полягає в наступному: еко-підприємства в ФРН отримують ті ж субсидії, що і традиційні. Вони мають доступ до поземельних премій, що становить від 280 до 360 євро за гектар (залежно від краю). Крім того, можуть користуватися аграрними програмами, отримання субсидій для розвитку. І навіть додатково подавати заявки на екстравишти. Сам перехід з традиційного на органічний спосіб виробництва триває два роки, але вже в перший з них еко-підприємства можуть користуватися субсидіями. Гроші ці важливі ще й тому, що від часу заснування до сертифікації продукції проходить досить багато часу. Тим же, хто впорався з труднощами перехідного періоду на відмінно, видається сертифікат «organic», і з цього моменту їх продукція може маркуватися як екологічна [37].

Правовою основою для органічного землеробства є:

– Регламент Ради (ЄС) № 834/2007 від 28 червня 2007 р. Про органічне виробництво та маркування органічної продукції та скасування Регламенту (ЄЕС) № 1034/2007.

– Регламент Комісії (ЄС) № 889/2008. Цілі, принципи та правила, що регулюють органічне виробництво, були висвітлені в цьому Регламенті та спрямовані на підвищення прозорості та довіри споживачів встановлення детальних правил імпорту органічних продуктів з третіх країн.

– Регламент Комісії (ЄС) № 1235/2008. Національний закон про органічне землеробство (ÖLG) слугує для реалізації цих правил ЄС та прийнятих актів та включає певні виконавчі завдання, такі як схвалення та система контролю. Зі зміною у 2009 році закон був адаптований до нового законодавства ЄС про органічне землеробство. Інша поправка до ÖLG набрала чинності з 1 грудня 2013 р [31].

Активними учасниками світового ринку органічної продукції є країни Африки, Латинської Америки та Азії. Щодо країн Латинської Америки, то слід сказати, що органічне виробництво розвивається тут стрімкими темпами. У 2017 році під органічним виробництвом перебували 8 млн. га, що становить 1,1% від загальної площі сільськогосподарських земель в Латинській Америці і Карибському басейні. 11% органічної сільськогосподарської землі в світі знаходиться в Латинській Америці і Карибському басейні. У 2017 році в Латинській Америці і Карибському басейні було зареєстровано майже 460 000 виробників органічних продуктів [38]. Велика частина органічного виробництва в Латинській Америці йде на експорт. Важливими культурами є тропічні фрукти, зернові і крупи, кава і какао, цукор і м'ясо. Велика частина продажів органічних продуктів харчування на внутрішніх ринках країн відбувається в таких великих містах, як Буенос-Айрес, Мехіко і Сан-Паулу.

П'ятнадцять країн мають законодавство про органічне сільське господарство, і ще чотири країни в даний час його розробляють. Основними інструментами політики підтримки органічного виробництва є: розвиток інновацій та інформаційної підтримки, забезпечення доступу до ресурсів, забезпечення доступу до ринків та пряме регулювання ринку [39].

Щодо Африканських країн, то слід сказати, що органічне виробництво розвивається тут повільнішими темпами. У 2017 році налічувалось майже 2,1 млн. га органічних сільськогосподарських угідь, що становить 0,2 % загальної сільськогосподарської площі континенту і 3 % загальної площі світового органічного сільського господарства. У 2017 році 44 країни Африки повідомили дані про розвиток органічного виробництва. В Африці існує щонайменше 815 000 виробників органічних продуктів [40].

Слід сказати, що основними організаціями з регулювання органічного виробництва у Африці є: Organics South Africa (OSA), South African Organic Sector Organisation (OSSIC – SAOSO). Основними досягненнями створення Комісії Африканського Союзу (AUC), яка провадить навчання з питань органічних стандартів та сертифікації для зацікавлених сторін тощо [41].

Площа органічних сільськогосподарських земель в Азії становить майже 6,1 млн. га, що дорівнює майже 0,4% від загальної площі сільського господарства регіону. 9% світових органічних сільськогосподарських земель припадає на Азію. У період з 2016 по 2017 рік органічна площа земель в Азії збільшилася на понад 1,2 млн га. Країна з найбільшою органічною сільськогосподарською територією – Китай (3 млн. га), а країна з найбільшою кількістю виробників – Індія (835 000 од.). В Азії 45 відсотків усіх органічних сільськогосподарських угідь в 2017 році використовували для рільничих культур (2,7 млн. га), 13 відсотків (809 000 га) для постійних культур і 18 % – для пасовищ (1 млн. га). У 2017 році в Азії було зареєстровано 1,1 млн. виробників органічних продуктів [42].

В Азії дані про органічний ринок недоступні для більшості країн, але можна припустити, що ринок постійно зростає. З наявних даних можна припустити, що щонайменше на 9,6 млрд євро органічної продукції було продано в Азії. Для Китаю обсяг реалізації було зафіксовано у розмірі 7,6 млрд. євро за 2017 рік, що зробило країну четвертою за величиною в світі на ринку органічної продукції. Крім того, Японія має великий органічний внутрішній ринок, який становить 1,4 млрд. євро, а обсяг ринку Південної Кореї становить 330 млн. євро [42]. Це пояснюється високим рівнем екологічної культури населення регіону.

Отже, кожна країна має власну специфіку розвитку органічного сільського господарства, зумовлену, історичними, географічними, геополітичними, науковими та економічними факторами. Внаслідок цього кожна держава застосовує різноманітні методи ведення органічного виробництва.

Висновки до розділу 1

1. На основі теоретичного узагальнення думок вчених щодо трактування сутності органічного виробництва було окреслено співвідношення між категоріями

«органічне виробництво» та «органічне сільське господарство», внаслідок чого було підтверджено тотожність цих дефініцій на початковому етапі розвитку даного явища. Також було уточнено зміст категорії органічного виробництва. Воно визначається як комплексна виробнича система, що передбачає виконання принципу гармонізації відносин людини з природою, яка заснована на обмеженому використанні пестицидів, хімічних та мінеральних добрив тощо. Розглянуто основні принципи та критерії органічного сільського господарства.

2. Аналіз еволюції органічного виробництва дав змогу зробити висновок про те, що не існує єдино вірного підходу до визначення періоду його зародження. Зокрема, було виділено дві точки зору на походження органічного виробництва. Згідно першої воно виникло за часів розвитку сільського господарства в поселеннях древніх цивілізацій. Другий підхід розглядає зародження органічного сільського господарства в умовах глобальної індустріалізації, та проходження ним трьох якісно різних етапів розвитку. У розділі досліджено питання ефективності впровадження органічного виробництва, внаслідок чого було виокремлено економічну, екологічну, технологічну, енергетичну та соціальну ефективність.

3. На основі вивчення світових показників розвитку органічного виробництва було зроблено висновок про швидкі темпи поширення цього процесу. Американська модель стимулювання органічного виробництва характеризується значним ступенем державного втручання у вигляді субсидіювання органічних виробників, надання кредитів та відшкодування витрат на сертифікацію. Для державного стимулювання органічного виробництва у Франції властиве програмування та планування розвитку органічного виробництва, його фінансова та наукова підтримка. Німецьку систему підтримки даної галузі з-поміж усіх вирізняє об'єднання усіх підприємств в асоціації. Південноамериканську модель стимулювання органічного ринку характеризується достатньо сильним ступенем державного впливу та регулювання органічного виробництва та експортоорієнтованістю ринку органічної продукції. Для Африканської моделі характерним є незначний вплив держави на розвиток даної сфери, проте значна

увага тут приділяється міжнародній співпраці щодо підтримки органічного ринку та розвитку громадських організацій. Азійська модель вирізняється широким спектром застосування методів популяризації виробництва та споживання органічної продукції.

РОЗДІЛ 2 ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ РИНКУ ОРГАНІЧНОЇ ПРОДУКЦІЇ В УКРАЇНІ

2.1 Передумови розвитку вітчизняного органічного виробництва

Ринок продовольства в сучасних умовах вітчизняної економіки показує явний пріоритет у напрямку розвитку сектору органічної продукції. Поряд із постійно зростаючою тенденцією розвитку органічного виробництва зростає споживчий попит на продукцію, яка маркується як органічна, по окремих товарах попит навіть істотно випереджає пропозицію.

Для розвитку органічного ринку Україна має достатньо природно-кліматичних, організаційно-економічних та технологічних ресурсів. Їхнє вдале використання та інституційне забезпечення дозволить нашій країні скористатися усіма перевагами органічної продукції (табл. 2.1).

Таблиця 2.1 – Переваги розвитку органічного виробництва

Екологічні	Соціальні	Економічні
Збереження стану та відновлення родючості українських чорноземів	Підвищення якості продуктів харчування	Розширення ринків збуту за рахунок гармонізації вітчизняних та європейських стандартів виробництва органічної продукції
Зниження забруднення поверхневих та підземних вод	Покращення стандартів виробництва вітчизняної продукції	Можливість зміни структури експорту у бік готової продукції
Збереження природних ресурсів	Підвищення працездатності населення	Заповнення ринку органічної продукції вітчизняними товарами
Зниження пестицидного навантаження на ґрунти	Зменшення кількості захворювань, спричинених низькою якістю продуктів харчування	Ефективність сільського господарства
	Забезпечення створення робочих місць у сільській місцевості	Залучення інвестицій у нові технології ведення сільського господарства
		Розвиток малого та середнього бізнесу
		Зростання чисельності зайнятого населення в сільській місцевості

Складено автором на основі власних досліджень

Слід зазначити, що розвиток органічного виробництва в Україні розпочався порівняно недавно та в останні роки спостерігається стрімке його зростання. Серед основних передумов зародження виробництва органічної продукції в Україні можна виділити природно-ресурсні, технологічні, організаційно-економічні та екологічні (рис. 2.1).

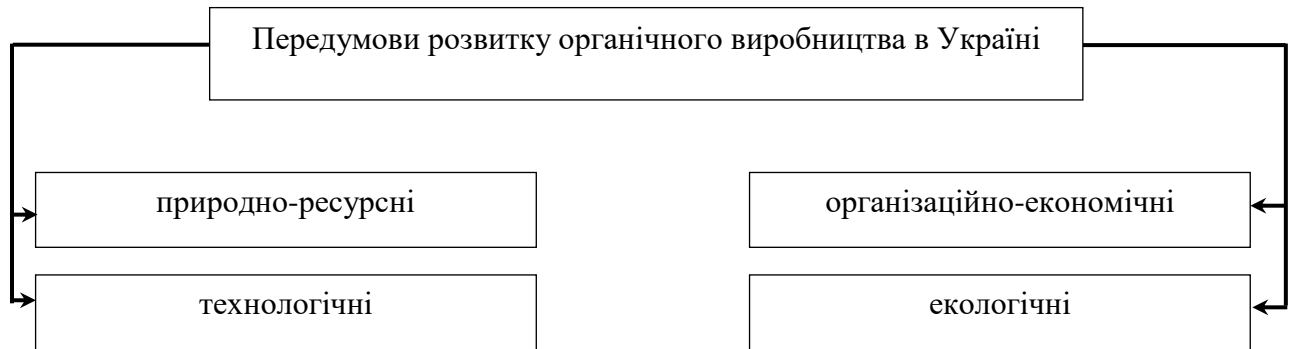

Рисунок 2.1 – Система передумов розвитку органічного ринку в Україні

Складено автором на основі власних досліджень

Щодо природно-ресурсних передумов, то слід зазначити, що наша країна має сприятливі природно-кліматичні умови та великі запаси земель сільськогосподарського призначення, яким властива природна родючість ґрунтів. Ці землі є потенційно придатними для ведення органічного сільськогосподарства. Загальна площа сільськогосподарських угідь станом на кінець 2017 року становила 41,5 млн. га (у тому числі під ріллею було 32,5 млн. га). Проте в українських чорноземах, за даними Інституту здоров'я рослин, кількість гумусу за останнє сторіччя знизилася з 12% до 3-4%. Особливо швидко виснажувались ґрунти протягом останніх 5 років [43]. Сприяли цьому декілька факторів. По-перше, до виснаження ґрунтів призвело їх інтенсивне використання. За даними Продовольчої та сільськогосподарської організації ООН (FAO) Україна є одним зі світових лідерів по розораності сільгоспугідь (майже 79%), проте обробіток земель в основному відбувався за застарілими технологіями, які змінювали структуру ґрунту [44].

Доповнила цю проблему відсутність правильного застосування сівозмін. В основному висіваються технічні культури, а під паром землі не залишаються. Наслідки таких дій – деградація ґрунтів, їх спустошення.

За даними Продовольчої та сільськогосподарської організації ООН (FAO), площі земель, що деградували та стали непродуктивними для ведення землеробства в Україні перевищили 20% (більш 6,5 млн га) загальної площі орних земель. Внаслідок ерозії кожного року втрачається 300-600 млн тон ґрунту [44]. Деградації, виснажуванню та ерозії ґрунтів в Україні можна запобігти шляхом притримування принципів ведення органічного сільського господарства. Адже використання даних технологій дозволяє якісно збагатити ґрунти органічними речовинами, мікроелементами, забезпечити природне біорізноманіття тощо.

До організаційно-економічних передумов розвитку органічного ринку, перш за все, належить поява значної кількості виробників органічної продукції, а також вдале економіко-географічне розташування України, що забезпечує наявність ринків збуту органічної продукції та сприяє підвищенню рівня конкурентоспроможності органічних виробників. Також рушійним фактором розвитку органічного виробництва слугувала потреба у розвитку та забезпечення зайнятості населення у сільській місцевості. За даними Державної служби зайнятості України бачимо, що у 2017 році середня частка сільського безробітного населення є значною та становить 32,9% [45].

Поширенню органічного руху в Україні сприяло виникнення технологічних можливостей ведення органічного сільського господарства, адже ведення такого господарства передбачає використання спеціальних методів, в основі яких лежать альтернативні способи довгострокової підтримки родючості ґрунтів, захисту рослин та лікування тварин, як, наприклад: запровадження оптимальних сівозмін, залуження, використання сидеральних культур і біопрепаратів на основі гіперпаразитів збудників хвороб і шкідників сільськогосподарських культур [46].

Прикладом використання таких технологій є група компаній «BIO FARM ORGANIC», яка спеціалізується на виробництві та продажу органічної продукції. До технологічного процесу долучаються мікробіологи та науковці, що спеціалізуються на ґрунтово-кліматичних умовах, задля коригування технологій вирощування культур. Вони у своїй діяльності використовують органічні добрива, для структурованості та розпушеності земель, збільшення врожаю та наповнення продукції корисними елементами використовується японська технологія ефективних мікроорганізмів. Вона змушує працювати корисні бактерії, гриби та мікроорганізми, пригнічуючи життєздатність патогенних агентів. Внаслідок цього ґрунт відновлює свої властивості, зосереджує в собі поживні речовини для розвитку рослин і поновлює гумус, який зник при застосуванні традиційного сільського господарства [47].

Ще 5 років тому традиційно для підживлення земель сільськогосподарського призначення вносили звичайний гній (90-120 т/га), проте виявили, що він не є ідеальним для цього завдання, адже в ньому міститься надто багато насіння бур'янів — в одному кілограмі 3760 схожих насінин [48]. Тому почала використовуватися технологія компостування відходів, яка дає змогу ефективно утилізувати рештки рослин, відходів тваринництва, як великої рогатої худоби, так і птахівництва. Компостують також такі відходи як опале листя, суха трава, солома, дерев і гілки кущів. Отриманим компостом і підживлюють землі, призначені для висіву рослин [49].

Після компостування гною, внаслідок тривалого впливу високих температур в 1 кілограмі отриманого матеріалу лишається лише 17 схожих насінин бур'яну. Дана технологія забезпечує безпечну та ефективну утилізацію органічних відходів, слугує профілактикою боротьби з бур'янами та завдяки меншій від гною вазі (приблизно 2-2,5 рази при аналогічній поживності) дозволяє значно економити на витратах логістики [48].

Значного поширення набуло застосування біодинамічної технології, яка втілюється у використанні біодинамічних препаратів. Хоча вони не збільшують урожайність сільськогосподарських культур, проте значно покращують його

якість, сприяють стійкості рослин до хвороб, шкідників і здатні продовжити терміни зберігання продукції.

Наразі в Україні з'являється техніка, яка направлена на обробіток землі з урахуванням органічних методів господарювання. Зокрема, більш ширший перелік борін, культиваторів, які витягують із землі бур'яни ще у фазі зародження кореневої системи. Сюди відносять також сівалки, зернозбиральну техніку, направлені на більш ретельне очищення сировини від шкідливих речовин.

Щодо екологічних передумов розвитку органічного виробництва, то тут слід зосередити увагу на появу таких проблем, як щорічне зростання посівних площ, оброблених пестицидами. Так, за даними Державної служби статистики України за у 2010 році площа оброблених земель пестицидами становила 10 836,3 тис. га., через два роки вона зросла на 14,36%. У 2015 році даний показник дорівнював 12 469,1 тис. га., а вже у 2017 році він зріс майже на 21%. Причому в 2017 році, посівні площі, оброблені пестицидами були найбільшими у Харківській, Полтавській, Кіровоградській, Одеській та Вінницькій областях, та становили 1076,9 тис. га., 1026,5 тис. га, 1012,3 тис. га, 988,3 тис. га та 971,9 тис. га відповідно (Додаток Б). Найменшими ж вони були у Закарпатській, Чернівецькій, Івано-Франківській, Рівненській та Волинській областях, та дорівнювало 17,2 тис. га, 85,9 тис. га, 156,1 тис. га., 165,0 тис. га., 199,2 тис. га. Відповідно [50].

В Україні на сьогодні зареєстровано приблизно 1000 найменувань пестицидів та хімікатів, які є дозволеними для використання у сільському господарстві. Більшість застосовуються із порушенням норм і правил використання. Вони накопичуються у сільськогосподарській продукції, та разом з нею потрапляють у людський організм. Так само вони можуть потрапляти в організми людей та тварин разом із забрудненими водою та повітрям. Накопичення пестицидів у людському тілі може спричинити отруєння, сильний головний біль, затруднення дихання, враження центральної нервової системи, розлади шлунку, виникнення алергії та настання коми. Доведено, що приблизно 60% гербіцидів, 90% фунгіцидів і 30% інсектицидів є

канцерогенними, тобто такими, що створюють сприятливі умови для розвитку ракових захворювань, і є надзвичайно токсичними для довкілля [51].

Відомо, що деякі пестициди порушують роботу ендокринної системи. У звіті за 2013 рік, підготовленому на замовлення Європейського агентства з безпеки харчових продуктів, було розглянуто 600 наукових досліджень пестицидів і виявлені найбільш сильні асоціації з деякими видами раку, астмою, дитячою лейкемією і хворобою Паркінсона [52].

В Україні існує безліч прикладів негативного впливу пестицидів. Так, у двадцяти п'яти селах на Рівненщині впродовж 2015-2016 років ТОВ «Акріс Агро» проводило обробіток полів пестицидами невідомого складу та походження без маркування та зазначення назви пестициду на тарі, впритул до житлових будинків та присадибних ділянок мешканців. Унаслідок внесення пестицидів з порушенням чинного законодавства значна кількість жителів відчували запаморочення, нудоту, інші симптоми отруєння. Окрім того, були пошкоджені дерева, кущі. Загинули дикі та свійські тварини. Сталася масова гибель бджіл [51].

Використання органічних методів господарювання дозволить уникнути негативних наслідків використання пестицидів, адже сенс органічного землеробства полягає в тому, щоб організувати господарство на зразок екосистеми в якій кожна рослина і тварина виконує свою функцію. Так, наприклад, для боротьби із бур'янами та шкідниками використовують три види методів:

- профілактичні, полягають у застосуванні сівозміни, мульчування, використання спеціальних методів обробітку землі тощо;
- біологічні, полягають у застосуванні корисних комах та бактерій для боротьби з бур'янами;
- механічні, полягають у ручному прополюванні бур'янів та установці пасток для шкідників. Також комах збирають вручну, застосовують вогневе прополювання бур'янів, обприскування вражених рослин органічними препаратами тощо [53; 9, с. 88-89].

Ще однією передумовою посилення розвитку органічного виробництва в Україні є утворення великих обсягів сільськогосподарських відходів та

відходів переробної промисловості. Аналізуючи дані Державної служби статистики України [54] бачимо, що попри спадну тенденцію утворення виробничих відходів у вказаних галузях економіки їх обсяги все ж залишаються значними (рис. 2.2). Наприклад, у 2002 році даний показник у сільському, лісовому та рибному господарствах становив 2,08 млн т/рік, а в переробній промисловості 51,4 млн т/рік. Попри значні коливання рівня цього показника протягом досліджуваного періоду у 2017 році в сільському господарстві він збільшився порівняно з 2002 роком майже у 3 рази. Обсяг утворення відходів у переробній промисловості у 2017 році порівняно з 2002 роком знизився приблизно у 1,5 рази проте залишається значним. Органічне виробництво стало одним із комплексу рішень для усунення даної проблеми, адже його постулатом є система ведення господарства з закритим циклом, що дозволяє значно зменшити відходи виробництва. Окрім цього, повторне використання виробничих ресурсів є вигідним з економічної точки зору.

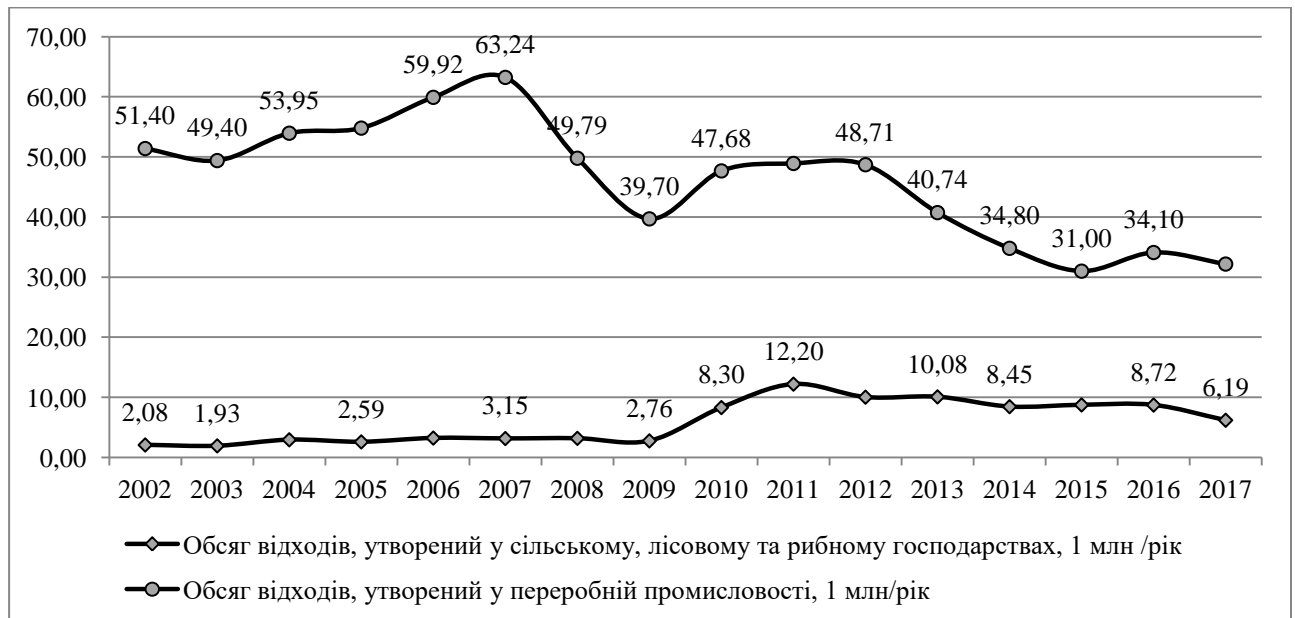

Рисунок 2.2 – Динаміка утворення відходів в українському сільському, лісовому та рибному господарстві, і переробній промисловості за 2002-2017 рр.¹

¹ За 2010-2013 рр. дані наведено без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим, м. Севастополя, за 2014-2017 рр. також без частини тимчасово окупованих територій Донецької та Луганської областей.

В Україні цей напрям лише починає зароджуватися, проте вже є досить перспективним. Існує безліч можливостей повторного використання залишків сільськогосподарських ресурсів. Наприклад, із залишків і відходів органічного сільського господарства виробляють корм для корів і інших сільськогосподарських тварин. Відходи рослинництва і тваринництва можуть використовувати для виробництва органічного пального. Залишки сільськогосподарської сировини повторно використовують у переробній промисловості. Відходи харчової промисловості можуть використовуватися в якості сировини для хімічної та фармацевтичної промисловості.

Так, буряковий жом використовується як органічне добриво, і в якості корму для худоби. Різні види макухи застосовуються у виробництві «Фітину» – ліків, що підвищують мозкову активність та роботу внутрішніх органів [55].

ПрАТ «Гнідавський цукровий завод» реалізовує достатньо значний проєкт з використання сільськогосподарських відходів. Зокрема, було закуплено спеціальні пресувальні установки для віджиму жому і побудовано спеціальні склади для подальшої його переробки. За рахунок сухого стану жому та відсутності його контактів з навколишнім середовищем, його постачання є більш доступним цілий рік. Також передбачається використання жому для виготовлення кормів для великої рогатої худоби та виробництва енергії на біореакторі [55].

Відходи молочної промисловості або, як прийнято їх називати, побічні продукти – це знежирене молоко, перегін і молочна сироватка. Останнім часом ці продукти починають широко переробляти і використовувати. Наприклад, завод «Данон Дніпро» 95% відходів віддає на вторинну переробку, а 5% – відправляє на звалище [55].

Розвитку органічного виробництва сприяло і постійне зростання рівня використання мінеральних добрив у сільському господарстві. Оброблення ними посівних площ спричиняє такі негативні екологічні наслідки, як, наприклад, порушення існування ґрунтових мікроорганізмів, що може призвести до погіршення гумусного складу ґрунту, а отже, і до зниження його здатності

протистояти ерозії й іншим несприятливим впливам. Тривале застосування мінеральних добрив викликає окислення ґрунту і сприяє вимиванню з нього кальцію і магнію, що в кінцевому рахунку негативно позначається на якості сільськогосподарської продукції [56].

За даними Державної служби статистики України [57], протягом 2002-2017 рр. частка площ, оброблених мінеральними добривами, до загальної площі земель сільськогосподарського призначення мала стійку тенденцію до зростання (рис. 2.3). Якщо у 2002 році даний показник був на мінімальному рівні та становив 15,1%, то уже через 5 років він зріс на 11,3%. А за останні 10 років можна було спостерігати його збільшення у 1,5 рази. За період з 2009 по 2015 рр. частка площ, оброблених органічними добривами, до загальної площі земель сільськогосподарського призначення зменшилася до 1%, а вже у 2016 році зросла на 0,2%.

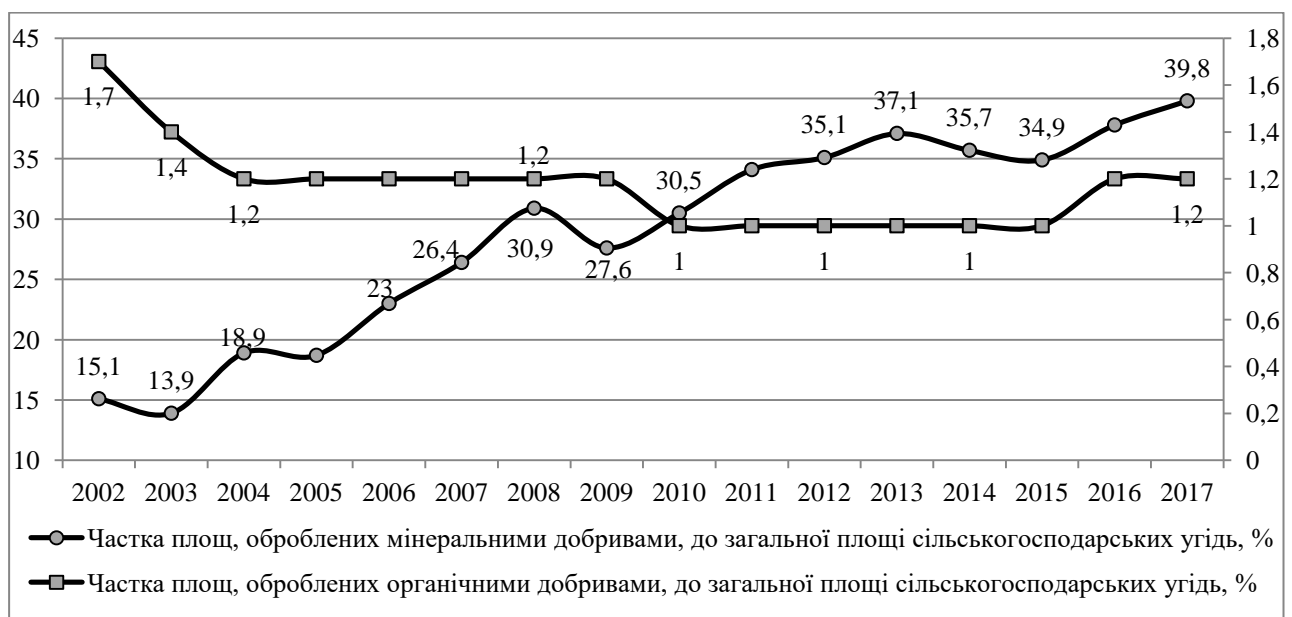

Рисунок 2.3 – Динаміка часток площ, оброблених мінеральними та органічними добривами до загальної площі земель сільськогосподарського призначення України¹

¹ Без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим, м. Севастополя та тимчасово окупованих територій у Донецькій та Луганській областях (крім площі сільськогосподарських угідь).

Складено автором на основі [57]

Сьогодні в Україні використовуються різні види органічних добрив. Їх застосування в сільському господарстві створює численні переваги, як, наприклад, збереження природних екосистем, покращення якісних характеристик ґрунтів, заміна цілої системи мінеральних добрив та мікродобрив, поліпшення гумусного стану ґрунтів. Вони забезпечують практично безвідходне тваринництво, є економічно доступними, а також володіють меліоруючими властивостями [58].

На сьогодні основними видами органічних добрив, які використовуються в Україні є перегній, торф, компост, сидерати та комерційні органічні добрива (Додаток В).

Отже, органічна галузь в українській економіці є новою та знаходиться на стадії формування. Україна володіє значними ресурсами для розвитку органічного виробництва і за умови ефективного їх використання має значний потенціал стати одним із лідерів у цій сфері на європейському ринку та ринку СНД.

2.2 Сучасний стан ринку органічної продукції в Україні

Національний органічний ринок перебуває на етапі становлення. І хоча сьогодні в Україні спостерігається позитивна динаміка виробництва екологічно чистої продукції, існують ще багато бар'єрів, які гальмують розвиток даної галузі. Так, аналізуючи дані Дослідного інституту органічного сільського господарства (FiBL) [61], можна говорити про позитивну динаміку зростання площ, призначених для ведення екологічного сільського господарства. Так, наприклад, з рисунку 2.4 бачимо, що у 2017 р. порівняно з 2001 р. загальні площі цих земель, зросли у 2,6 рази, а їхня частка у загальному фонді сільськогосподарських земель у 2,1 рази. Проте дана тенденція не завжди мала постійний характер, адже вже у період 2003-2012 рр. можна спостерігати стагнацію органічного виробництва. Площі органічного сільського господарства протягом цих років зросли лише на

2,5 тис. га., а до 2013 року даний показник зріс до 272,9 тис. га. Дана динаміка стосується і частки органічних земель у загальній площі земель сільськогосподарського призначення, оскільки з 2003 по 2012 рік даний показник зріс лише на 0,08%. Це явище пояснюється відсутністю належного нормативно-правового регулювання виробництва органічної продукції в цей період, економічною кризою в країні, що проявлялась у падінні купівельної спроможності, низькій конкуренції на внутрішньому ринку, брак економічних стимулів для переходу на органічне господарювання, нестача державної підтримки тощо.

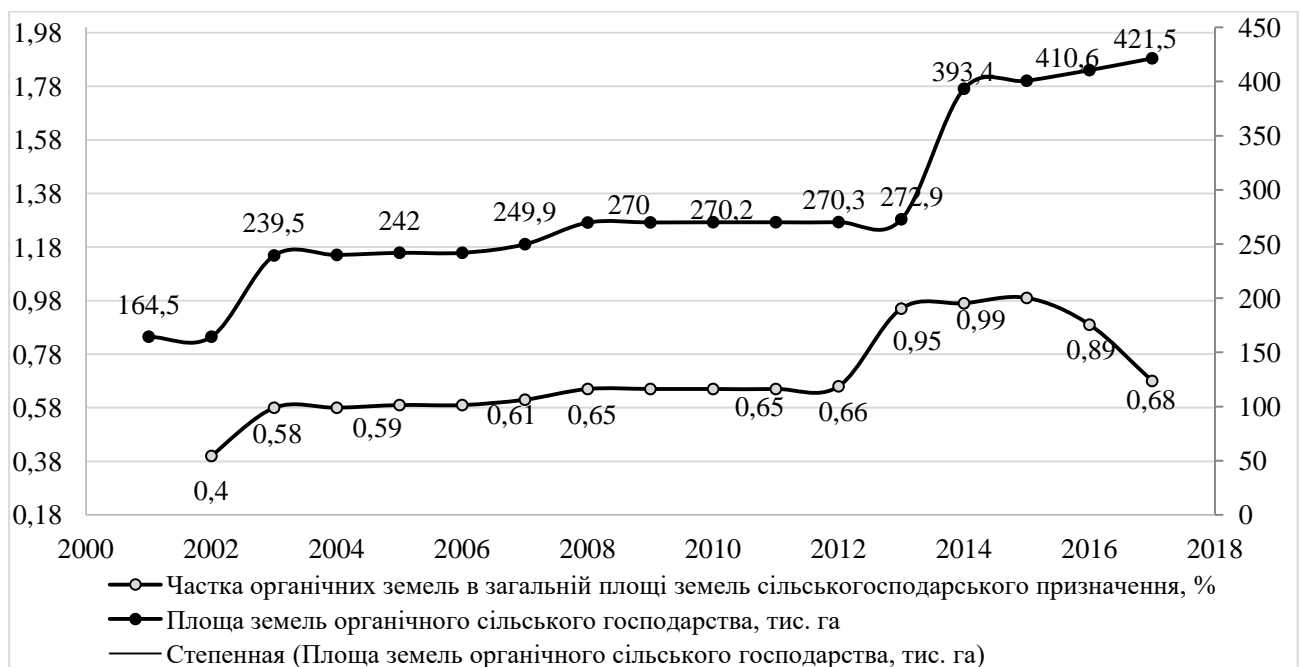

Рисунок 2.4 – Динаміка площ органічного сільського господарства та їх часток у загальній площі земель сільськогосподарського призначення в Україні протягом 2001-2017 рр.

Складено автором на основі [61]

Починаючи з 2014 року, після прийняття Закону України «Про виробництво та обіг органічної сільськогосподарської продукції та сировини» почалося поживлення розвитку даної сфери господарської діяльності. У 2014 році площі земель органічного сільського господарства різко зросли на 120,5 тис. га.

Це явище можна пояснити поступовим вдосконаленням законодавства. Зокрема, у серпні 2019 року набрав чинності Закон України «Про основні принципи та вимоги до органічного виробництва, обігу та маркування органічної продукції» [62], що привів дані вимоги до стандартів ЄС, що зможе у подальшому збільшити конкурентоспроможність вітчизняної продукції закордоном.

Щодо структури виробництва органічної сільськогосподарської продукції в Україні, відповідно до даних FIBL [61], видно, що у 2017 році найбільше органічних площ було засіяно зерновими культурами – 46,2% (рис. 2.5). З них пшениця займала 46240 га, що на 32% менше у порівнянні з 2014 роком, кукурудза та ячмінь по 23120 га, гречка та просо по 5780 га, овес та жито по 2890 га, полба займала 8670 га, тритикале – 500 га, для інших зернових культур було відведено 14450 га.

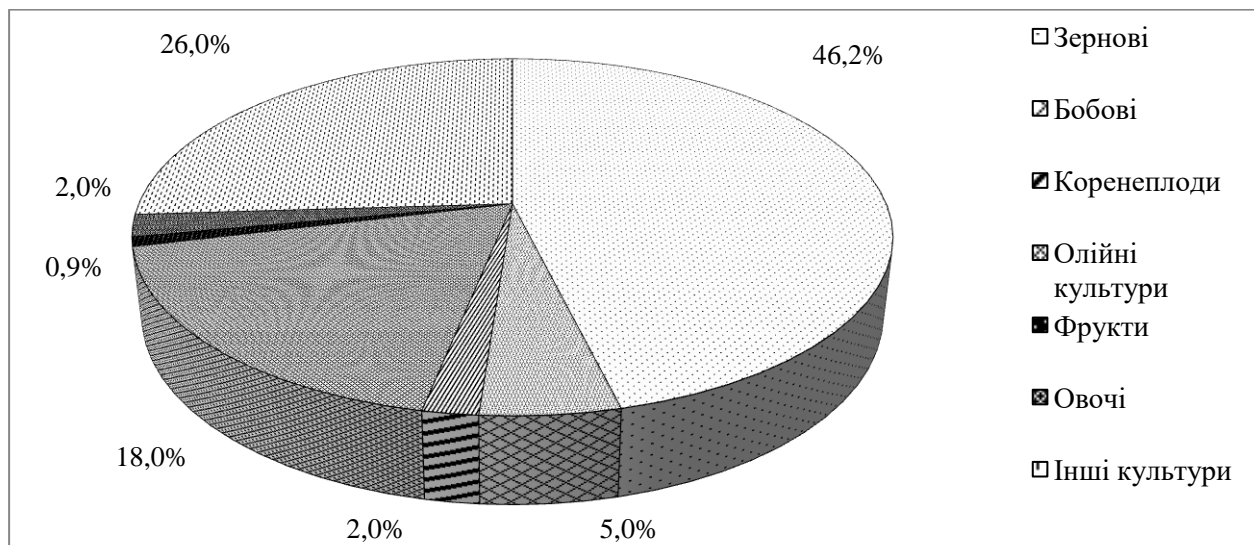

Рисунок 2. 5 – Структура органічних сільськогосподарських культур, вироблених в Україні за 2017 рік

Складено автором на основі [61]

Наступними по величині засівання культурами були олійні культури, посівні площі яких становили 52020 га. Бобові культури займали 14450 га, овочі та коренеплоди – 5780 га, а на фрукти припала найменша площа земель – 2500 га, що свідчить про повільний розвиток органічного садівництва [61].

Уперше марковані органічні продукти з'явилися в Україні у 2008 році. Асортимент органічної продукції на полицях магазинів все ще неповний. Споживачі можуть придбати наступні категорії українських органічних продуктів: молочні та м'ясні продукти, бакалійні продукти та хлібобулочні вироби, борошно, макаронні вироби, рослинні олії, напої (фруктові/овочеві/ягідні соки, березові соки, трав'яні чаї), консервовані продукти (наприклад, ягідні пасти, сиропи, джеми), деякі овочі і фрукти тощо [63].

Для повного розуміння стану розвитку виробництва органічних товарів варто проаналізувати чисельність операторів на органічному ринку в Україні. За даними Дослідного інституту органічного сільського господарства (FiBL) можна зробити висновки про позитивну динаміку зростання загальної кількості сертифікованих операторів на органічному ринку, адже у 2017 році порівняно з 2002 роком чисельність фірм, що виробляють органічну продукцію зросла на 273 одиниці до 304. Так, дана тенденція не була постійною, адже з 2003 до 2015 року даний показник щорічно у середньому зростав на 10%. У 2017 році порівняно з 2015 роком кількість органічних фірм зросла на 43% і становила 304 одиниці [61].

Існує проблема нерівномірності розподілу операторів органічного ринку за областями України у 2017 році (Додаток Г). Варто сказати, що найбільшою їх концентрація є у Київській, Одеській, Херсонській, Харківській, та Житомирській областях. У цих регіонах чисельність органічних господарств становить 58, 38, 38, 29 та 27 одиниць відповідно. Областями з найнижчою кількістю органічних операторів є Луганська, Донецька, Чернівецька, Сумська та Тернопільська області, де функціонує лише 1, 2, 4, 7 та 7 підприємств відповідно. Це пов'язано з військовими діями, які гальмують розвиток господарської діяльності. Щодо інших регіонів, то низька кількість операторів зумовлена порівняно невеликою площею сільськогосподарських земель, їх низькою родючістю та низьким попитом на органічну продукцію.

За даними FiBL [61] можна зробити висновок, що проблемним також залишається питання співвідношення внутрішнього споживання та експорту органічної продукції в Україні (рис.2.6). Так, наприклад, у 2005 році вироблена

продукція переважно експортувалась, споживалося ж усередині країни товарів лише на 200 тис. євро. Тобто експорт екологічно чистої продукції був більшим від споживання на внутрішньому ринку у 154 рази.

Рисунок 2.6 – Динаміка експорту та споживання на внутрішньому ринку органічної продукції в Україні

Складено автором на основі [61]

Це можна пояснити як відсутністю нормативно-правового регулювання органічного виробництва та його стандартизації, так і низькою обізнаністю споживачів про ці товари. Разом із запровадженням стандартизації продукції та формуванням українських сертифікаційних органів ситуація на вітчизняному ринку покращилась. Протягом наступних дев'яти років цей розрив мав тенденцію до скорочення, і уже в 2014 році ці показники відрізнялись у 3,8 разів. А в 2017 році їх різниця зменшилась ще на 46,7%.

Сьогодні це явище пояснюється проблемою дороговизни органічної продукції. Так, наприклад у країнах ЄС націнка на органічні продукти складає 15–50 %, у США — близько 30 % [65, с. 52]. В Україні ж націнка на органічну продукцію становить 120-275%. Аналізуючи співвідношення роздрібних цін на традиційну та органічну продукцію в Україні, які наведені на сайтах відомих інтернет-магазинів [66; 67] (табл. 2), бачимо значно вищий рівень цін на органічну продукцію, що дає право говорити про більшу величину обігових коштів під час

виробництва органічної продукції над традиційною [68, с. 205]. Ціна на хліб, вироблений з органічних компонентів перевищує традиційний більш ніж у 2 рази. Що стосується деяких продуктів «борщового набору» (картопля, морква, цибуля тощо), то відсоткове співвідношення між цінами є також значним (у межах 1,4-2,4 рази). Найбільшою є різниця у цінах на органічні та звичайні яблука – 275%.

Таблиця 2.2 – Співвідношення роздрібних цін на традиційну та органічну продукцію в Україні, станом на листопад 2018 року

№ п/п	Назва товару, одиниця виміру	Ціна на органічний товар, грн	Ціна на традиційний товар, грн	Співвідношення цін, %
1	Хліб, 1 шт.	25	12	208,3
2	Молоко, 1 л	30	25	120,0
3	Яйця, 1 десяток	44	29	151,7
4	Масло, 200 г	75	29	258,6
5	М'ясо куряче, 1 тушка	180	94	191,5
6	М'ясо свиняче, ошийок	252	131	192,4
7	Картопля, 1 кг	17	7	242,9
8	Морква, 1 кг	26	19	136,8
9	Цибуля, 1 кг	26	15	173,3
10	Яблука, 1 кг	33	12	275,0

Складено автором на основі [66; 67]

Усе це робить екологічно чисті продукти недоступними для пересічного споживача. Причиною високої ціни на органічну продукцію в Україні є велика вартість сертифікації, низька конкуренція та недостатня наповненість внутрішнього ринку, висока собівартість продукції, зумовлена зростанням витрат на оплату праці, високими витратами на транспортування та зберігання органічної продукції.

Щодо експортної діяльності, то варто підкреслити, що у 2017 році до експортоорієнтованих продуктів відносилися: кукурудза, пшениця, соя, ячмінь, соняшник, просо, ріпак, чорниця, овес, просо, яблука (свіжі), гречка, гірчиця, насіння гарбуза, березовий сік, льон, пластівці, жито, обліпихова, ожина, шипшина, коріандр, горох, суниця, журавлина, концентрат яблучного соку, тверда пшенична мука, ромашка (сушена), конопля, малина та соняшникова олія тощо [69].

У 2017 р. вперше на експорт відправили органічний мед. У 2018 р. обсяги його експорту склали 300 т. Значно виріс і об'єм експортованої замороженої малини – 400 т. у 2018 р. Перший український виробник органічного цукру «Дедденс Агро» відправив у 2016 році на європейський ринок 800 т цукру [70].

Всього у 2018 р. Україна поставила закордон більше 70 різних органічних товарів. Хоч усе більше виробників в Україні готові продавати не тільки сировину, але й напівфабрикати та перероблену продукцію, ваговою проблемою залишається переважання сировини у структурі експорту органічної продукції над готовими товарами [70].

Однією з найвагоміших причин повільного розвитку органічного ринку в нашій країні є низька купівельна спроможність населення. На нашу думку, між рівнем доходів населення та споживання екологічно чистої продукції існує тісний зв'язок. Перевірити його наявність у довгостроковому періоді можна, за допомогою кореляційно-регресійного аналізу, а зокрема побудови класичної економетричної моделі на основі даних Дослідного інституту органічного сільського господарства та Всесвітнього банку (табл. 2.3).

Таблиця 2. 3 – Вихідні статистичні дані за період 2006-2017 рр.

Рік	Середньорічне споживання органічної продукції в Україні на душу населення, дол. США	Реальний ВНД на душу населення (за ПКС), тис. дол. США
2006	0,01	1,95
2007	0,01	2,56
2008	0,01	3,21
2009	0,04	2,84
2010	0,07	2,98
2011	0,15	3,11
2012	0,22	3,5
2013	0,36	3,8
2014	0,43	3,56
2015	0,46	2,65
2016	0,56	2,31
2017	0,78	2,26

Складено автором на основі [61; 71; 72]

Першим етапом побудови моделі є визначення її змінних. Припустимо, що реальний ВНД на душу населення (за ПКС) буде регресором економетричної моделі (X) (тобто фактором впливу на результуючий показник), а середньорічне споживання органічної продукції в Україні на душу населення – регресантом (Y) (тобто результуючою змінною, на яку впливає X).

Другим етапом є специфікація моделі – вибір виду залежності між змінними та форми рівняння регресії, що можна зробити за допомогою побудови лінії тренду на кореляційному полі (рис. 2.7), що показує взаємозалежність реального ВНД на душу населення (за ПКС) та середньорічного споживання органічної продукції в Україні на душу населення.

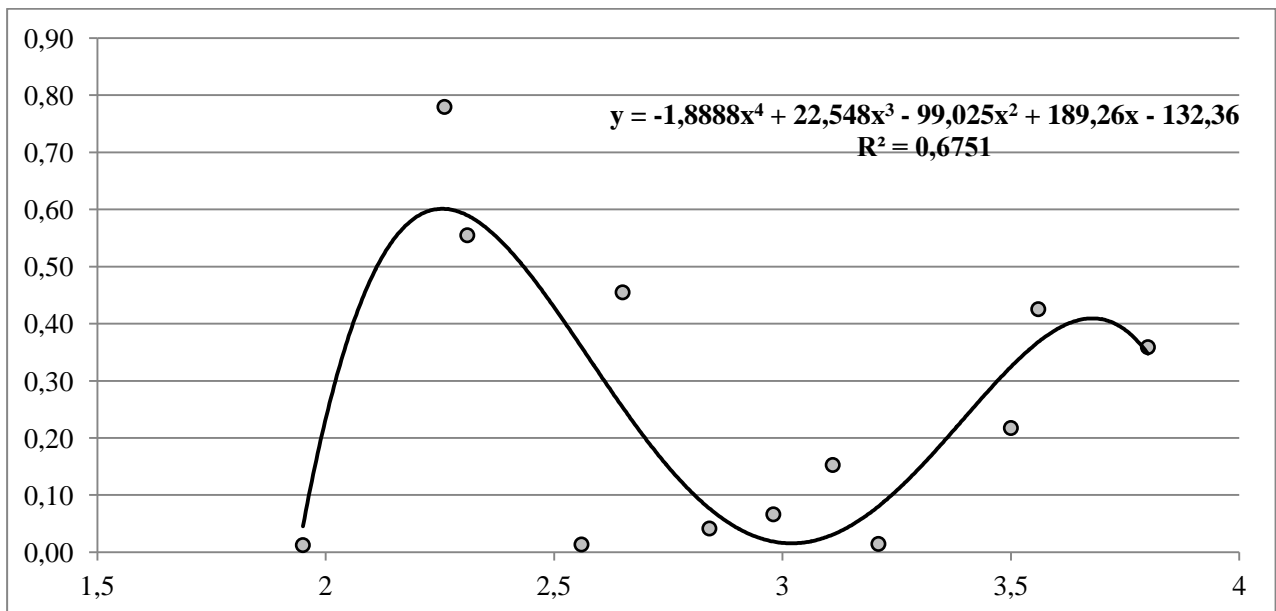

Рисунок 2.7 – Залежність середньорічного споживання органічної продукції на душу населення від реального ВНД на душу населення (за ПКС) в Україні
Складено автором на основі власних досліджень

Оскільки з часом динамічний ряд змінює тенденцію зі зростаючої на спадну й навпаки, то для дослідження такого ряду необхідно застосовувати рівняння полінома четвертої степені, яке в складеній моделі має вигляд (формула 2.1):

$$y = -1,8888x^4 + 22,548x^3 - 99,025x^2 + 189,26x - 132,36 \quad (2.1)$$

Коефіцієнт кореляції отриманого рівняння дорівнює 0,6751. Складена модель говорить про наявність задовільного зв'язку між реальним ВНД на душу населення (за ПКС) та середньорічним споживанням органічної продукції в Україні на душу населення, причому даний зв'язок є прямим, оскільки значення коефіцієнта є додатнім. А це означає, що при зростанні першого показника другий також зростає. Дана залежність не є стабільною протягом усього періоду дослідження в силу дії різних факторів на економіку. З таблиці 2.3 бачимо, що вона дещо послаблюється у період з 2008 по 2009 рр., коли динаміка споживання органічних продуктів на душу населення була позитивною, при сповільненні темпів його зростання, а реальний ВНД (за ПКС) на душу населення знизився на 11,53%, що пояснюється економічною кризою в Україні у цей період. Іншим прикладом є період економічної нестабільності в Україні і, як наслідок, зростання темпів інфляції, що спричинило зниження реальних доходів суспільства. Так, у 2014 році коли зі зниженням ВНД на душу населення на 6,32% споживання органічної продукції на одного українця зросло лише на 16,3%. У 2015 році при стрімкому падінні реального ВНД на 25,6% другий показник зріс лише на 6,5%. А вже у 2017 році можна спостерігати поживлення приросту споживання органічної продукції на душу населення на 28,21%. При цьому реальний ВНД на душу населення продовжував знижуватися, проте уже з меншими темпами.

Узагальнимо причини низьких темпів розвитку внутрішнього ринку органічної продукції у таблиці 2.4, згрупувавши їх у три групи.

Таблиця 2.4 – Причини низьких темпів розвитку внутрішнього ринку органічної продукції

Причини недостатнього розвитку попиту	Причини недостатнього розвитку пропозиції	Інституціональні причини
1	2	3
1. Низька купівельна спроможність населення.	1. Брак вітчизняної органічної сировини, експорт якої постійно зростає	1. Відсутність державної підтримки виробників органічної сільськогосподарської продукції, зокрема фінансової

Продовження Таблиці 2.4

1	2	3
2. Необізнаність споживачів про переваги органічної продукції.	2. Висока собівартість виробництва органічної продукції (витрати перевищують традиційне виробництво у 2,5-5 разів).	2.Нерозвиненість інфраструктури ринку органічної продукції.
3. Необізнаність споживачів про особливості сертифікації продукції (для споживачів ідентичними є позначення «біо-», «еко-», «органік», «натуральний».	3.Нерозвиненість маркетингової політики просування у виробників органічної продукції, що була б націлена на обґрунтування переваг даної продукції.	3.Нерозвиненість вітчизняних організацій сертифікації органічної продукції.
4. Низька купівельна спроможність населення.	4. Низька конкуренція виробників та продавців на ринку органічної продукції.	4.Недосконале нормативно-правове забезпечення розвитку органічного ринку
5. Недостатньо високий рівень екологічної свідомості населення.	5. Низька наповнюваність ринку органічної продукції та її фізична недоступність до споживачів.	5. Інноваційна пасивність управлінських структур
	6. Недостатня розвиненість логістичних систем, заснованих на особливостях транспортування та зберігання органічної продукції.	6. Відсутність органів перевірки якості органічної продукції та методів запобігання поширення фальсифікату.

Складено автором на основі власних досліджень

Отже, аналіз стану ринку органічної продукції в Україні свідчить про те, що у порівнянні з минулими роками він набув значного розвитку, та має суттєві переваги у порівнянні з європейськими країнами. Слід зауважити, що наша країна, маючи велику кількість природних ресурсів, повністю не використовує свій виробничий потенціал. Це зумовлено багатьма проблемами, які присутні на сучасному етапі існування органічної галузі АПК, серед яких варто виділити низький рівень розвитку вітчизняної економіки та відсутність державної підтримки діяльності суб'єктів господарювання.

2.3 Особливості формування стратегій збуту органічної продукції українськими підприємствами

Перехід сільськогосподарських підприємств до органічного виробництва зумовлює необхідність у формуванні ефективної системи управління, організації виробництва, реалізації високоякісної продукції для задоволення потреб споживачів. Ринкові відносини передбачають не тільки виробництво продукції, а й необхідність вивчення можливостей збуту, пошук споживачів, зосередження уваги на маркетинговій діяльності.

У кожній країні процес формування і розвитку ринку органічної агропродовольчої продукції носить свої специфічні риси. Між ринком органічних продуктів і агропродовольчим ринком є ряд відмінностей, які потрібно враховувати при розробці стратегій реалізації органічної продукції.

По-перше, ці відмінності стосуються інституційного забезпечення, так як кожен зі згаданих ринків володіє власною специфікою сертифікації підприємств та регламентації діяльності суб'єктів господарювання різноманітними правовими інструментами.

По-друге, існують деякі розбіжності в суб'єктах ринку. Так, на органічному ринку постачальниками продукції мають бути тільки сертифіковані виробники, переробники та імпортери; відсутність в структурі ринку виробників мінерального добрива і синтетичної сировини; органічна продукція орієнтована на сегмент споживачів, які мають високі доходи; зважаючи на специфіку органічної продукції існує необхідність забезпечення окремих складів для її зберігання.

По-третє, наявні відмінності у продукції – органічна продукція еластична за доходом, про що свідчить наявність тісного прямого зв'язку між обсягами споживання та доходами населення України (див. рис. 2.7). Органічна продукція має менший термін придатності, ніж звичайна, через відмову від хімічних домішок. З цього випливає, що інфраструктурі органічного ринку має бути властивою максимальна оперативність доведення продукції до споживача.

Враховуючи специфіку органічної продукції та особливостей каналів її збуту, на основі теоретичних напрацювань вчених щодо стратегій збуту [73, с. 274-275; 74; 75, с. 291-309; 76], нами була розроблена система маркетингових стратегій реалізації органічної продукції (табл. 2.5).

Таблиця 2.5 – Маркетингові стратегії збуту органічної продукції

Маркетингова стратегія	Канал реалізації	Сфера впровадження	Засоби просування продукції
Стратегія виходу на зовнішній ринок	Експорт продукції	Великі та середні підприємства	<ul style="list-style-type: none"> – Участь у міжнародних виставках та ярмарках; – стандартизація якості продукції за міжнародними вимогами; – стимулювання збуту; – привабливий зовнішній вигляд продукції.
Стратегія непрямого збуту органічної продукції	Оптові продажі продукції, роздрібна торгівля	Великі та середні підприємства	<ul style="list-style-type: none"> – Медійна та банерна реклама; – дегустації, семплінг; – SMM-маркетинг, вірусна реклама; – участь у виставках та ярмарках тощо; – продакт-плейсмент, брендинг.
Стратегія комбінованого (поєднання прямого та непрямого) збуту органічної продукції	Спеціалізовані магазини, інтернет-магазини	Великі, середні та малі підприємства	<ul style="list-style-type: none"> – Використання SMM-маркетингу; – акції, знижки, розпродажі; – застосування видів інтернет-реклами; – покращення сервісу (швидке обслуговування, доставка тощо); – система розсилок пропозицій тощо.
Стратегія прямого збуту органічної продукції	Прямий продаж продукції, продаж безпосередньо з місця виробництва	Малі підприємства	<ul style="list-style-type: none"> – Рекламні оголошення у пресі, на радіо, електронні дошки оголошень; – SMM-маркетинг; – участь у виставках та ярмарках, дегустаціях; – індивідуальний підхід до сервісного обслуговування тощо.

Складено автором на основі [73, с. 274-275; 74; 75, с. 291-309; 76]

Зважаючи на співвідношення обсягів реалізації екологічних товарів усередині країни та їх експорту, слід зазначити, що вітчизняні виробники переважно застосовують стратегію виходу на зовнішні ринки. При її використанні основним каналом реалізації екологічно чистих товарів є експорт. Дана стратегія є характерною для великих підприємств завдяки їх

великим обсягам виробництва та порівняно нижчій собівартості продуктів за рахунок ефекту масштабу. Вона також може застосовуватись і середніми підприємствами у разі їхнього об'єднання у збутові кооперативи, що створює вигідні умови для виконання замовлень з поставок великих партій товарів та зниження ризиків експортної діяльності.

Однією з основних причин високої частки експорту органічних продуктів є участь виробничих підприємств у найбільш результативних каналах просування – міжнародних органічних ярмарках і виставках.

Українські виробники органічної продукції приймають участь у таких заходах як: Міжнародна виставка «АГРО-2019», Спеціалізована виставка-ярмарок органічних продуктів і технологій «ORGANIC-2019», Міжнародна спеціалізована виставка еко-товарів для всієї родини ECO-Expo та Щорічний Міжнародний ярмарок екологічно чистих продуктів BIOFACH у Німеччині. Завдяки участі таких заходах вітчизняні підприємства мають можливість встановити ділові партнерські зв'язки з іноземними колегами, переймати їх досвід, знайти для себе потенційні ринки збуту органічної продукції, шляхом її демонстрації на спеціальних виставкових майданчиках тощо [77; 78; 79].

Серед найбільших імпортерів української органічної продукції є Нідерланди, Німеччина, Велика Британія, Італія, Австрія, Польща, Швейцарія, Бельгія, Чехія, Болгарія та Угорщина. Також продукція експортується до США, Канади, Австралії й деяких країн Центральної та Східної Азії [69].

Стратегія непрямого збуту органічних товарів є характерною для великих та середніх підприємств завдяки їх здатності нести витрати на посередництво, транспортування та зберігання продукції. Перевагами даної стратегії є економія часу та зусиль на напрацювання клієнтської бази, економія витрат на транспортування і зберігання продукції. Основними каналами збуту є торгові мережі та оптові ринки, аукціони тощо та роздрібна торгівля, а саме торгові мережі, які часто створюють спеціалізовані відділи чи полиці для органіки, або ж власні марки. Основною перевагою для мереж є задоволення

платоспроможного попиту окремих сегментів споживачів та зростання виручки за рахунок вищої ціни органічних товарів відносно традиційних. Для виробників (постачальників) позитивним є реклама власного бренду. Покупці ж таким чином можуть з легкістю знайти потрібний товар серед широкого асортименту, що представлений у даних мережах.

Прикладом таких мереж в Україні є: гіпермаркет «Ашан» (в усіх магазинах мережі є так звані «бастіони» органічних товарів, які налічують багато товарів, пропонують доступні ціни, роблять акцент на власні марки), гіпермаркети «МЕТРО Кеш енд Кері Україна» (у рамках проєкту «Фермове» приділяють велику увагу локальним, місцевим органічним продуктам) [80]; супермаркети («Велмарт», «Сільпо», «Фуршет», «Novus», «Еко-маркет», «Villa», «GoodWine») та дискаунтери (АТБ) тощо.

Стратегія комбінованого збуту органічної продукції характерна для великих, середніх та малих підприємств. Тут реалізація товарів відбувається через спеціалізовані магазини та інтернет-магазини. Головною особливістю цієї стратегії є економія на посередниках та водночас реалізація значних обсягів продукції. Охоплення широкого сегменту споживачів і можливість індивідуального підходу до потреб кожного з них.

Прикладами спеціалізованих магазинів органічної продукції в Україні є: «Еco-lavka» – найбільша мережа екологічно чистих продуктів, яка налічує 94 магазини у 12 містах та містить широкий асортимент як продуктів, так і побутової хімії [81]; «ЕcoClub» – це мережа магазинів натуральних і органічних продуктів харчування, еко косметики і безпечної побутової хімії для будинку. Також в магазині представлені товари для дітей: екологічні іграшки та пізнавальні книги. Мережа налічує 6 магазинів у 2 містах України [82]; «Glossary», де продаються товари для догляду за шкірою і волоссям, декоративна косметика, спеціальні лінії засобів для чоловіків, вагітних і дітей, парафармацевтична група товарів, засоби для тварин і господарські товари, харчова рослинна підтримка організму і продукти харчування. Мережа налічує три магазини [83]. Також до переліку магазинів органічної

продукції входять: «Органік Ера», «Натур Бутік», «Терра Органіка», «Еко-шик», «Organic Life», «Еко дім» та інші [84, с. 1-3].

Відомими інтернет-магазинами є: Natur Boutique, Bioukraine, Fira, NanoSvit та інші. Їх мають також і спеціалізовані магазини, як, наприклад, «Еco-lavka», «ЕcoClub», «Glossary». Перевагою даного каналу збуту є зниження посередницьких витрат, охоплення широкого сегменту покупців та задоволення великого спектру їх потреб внаслідок наявності великого асортименту продукції. За рахунок названих переваг значно зростають продажі органічної продукції.

Стратегія прямого збуту використовується переважно малими підприємствами. Вона передбачає прямі продажі на ринку, безпосередньо з подвір'я чи з місць виробництва (іноді поєднується з агротуризмом). В цьому випадку для споживача важлива не стільки наявність сертифіката якості, скільки особиста довіра. Найчастіше за певним виробником-продавцем закріплюється постійна клієнтська база, яка має можливість особисто оглянути умови вирощування культур і тримання тварин та переконатися в нешкідливості для здоров'я продукції, що купується.

Перевагою для виробників є економія витрат на посередників, перевезення партій продукції і, як наслідок, зниження собівартості органічної продукції та зростання обсягів продажу за рахунок меншої ціни. Зекономлені кошти на оптових посередниках направляються на фінансування своєї системи збуту. Цей канал збуту найбільш поширений серед несертифікованих виробників.

Варто зазначити, що маркетингові стратегії, які характерні для вітчизняного ринку органічної продукції враховують особливість переважання на ньому виробників сфери органічного рослинництва. Серед найбільших операторів-виробників на ринку органічної продукції в Україні можна назвати Агропромислову групу «Арніка», ПП «Галекс-Агро», ПП «Агроекологія», ТОВ «Агроінвест-Натуральні Продукти» та СОК «Укрбіоленд». Аналізуючи дані про них, можна зробити висновок, що більшість з них були сертифікованими

згідно органічного стандарту Європейського Союзу, який є рівнозначним Регламентом ЄС 834/2007 та 889/2008 і використовується для експорту екологічної продукції, і на вітчизняному ринку (Додаток Д).

Формування збутових стратегій вітчизняних органічних підприємств базується на характеристиці портрету потенційних споживачів органічної продукції. Серед споживачів органічних продуктів харчування переважають люди з освітою, молоді сім'ї з дітьми, жителі міст. Переважно це люди з високим або вищим ніж середній рівнем доходу, що турбуються про своє здоров'я і повністю освідомлені про позитивні властивості органічних продуктів. Останні дослідження показують, що приблизно 60% українських споживачів будуть купувати органічні продукти харчування за умови перевищення їх ціни від традиційних на 10-25%; чисельність потенційних споживачів органічної продукції скоротиться на 47% при перевищенні її ціни над стандартними продуктами на 25-40% [86].

Як показують результати досліджень, серед рушійних мотивів споживання органічної продукції в Україні виділяється прагнення споживачів поліпшити стан здоров'я (27%), естетичність зовнішнього вигляду органічної продукції (17%), інформативність упаковки (16%), кращі смакові властивості натуральної продукції (16%), рекомендації знайомих чи родичів (13%), слідування тенденціям ведення здорового способу життя (11%). Фактори, що заважають вибору органічної продукції споживачами є: невиразність, непривабливість упаковки (33%); сумніви у справжності органічної продукції (19%); відсутність гарантій належної якості органічної продукції (18%); невдале розміщення товару на полицях магазинів (15%) і обмеженість інформації про переваги органічної продукції (51%) [86].

Отже, успішне формування маркетингових стратегій збуту органічної продукції вітчизняними підприємствами повинно базуватися на розумінні специфіки продукції та ринку, на якому вона буде реалізовуватися. Особливості розробки цих стратегій також передбачають характеристику виробників та потенційних споживачів екологічно чистої сертифікованої продукції, що дає

змогу більш точно спрогнозувати сценарії розвитку підприємств за розробленими напрямками.

Висновки до розділу 2

1. У ході аналізу переваг розвитку органічного виробництва в Україні було виокремлено три групи передумов формування вітчизняного органічного ринку: природно-ресурсні, організаційно-економічні, технологічні та екологічні. Серед природно-ресурсних чинників особливо варто виділити сприятливі кліматичні умови, наявність родючих ґрунтів, які можуть використовуватися для органічного сільського господарства. Основними організаційно-економічними передумовами є вдале економіко-географічне розташування. Також розвитку органічного виробництва сприяв розвиток органічних технологій ведення сільського господарства, забезпечених науковими розробками вітчизняних вчених, так і запозиченням зарубіжного досвіду. Екологічними передумовами розвитку органічного виробництва в Україні є перш за все погіршення якості продукції внаслідок використання пестицидів, загрози для здоров'я людини та стану довкілля.

2. В ході оцінки вітчизняного ринку органічної продукції було виявлено велику кількість бар'єрів, які стримують його становлення. Зокрема, було визначено нестабільність тенденції зростання частки органічних земель у загальній площі земель сільськогосподарського призначення та їх загальній площі. На основі побудови економетричної моделі шляхом проведення кореляційно-регресійного аналізу, було доведено, що однією із найголовніших проблем українського ринку органічної продукції є низька купівельна спроможність населення України. В ході дослідження було виявлено, достатньо тісний прямий зв'язок реального ВНД на душу населення та споживання органічної продукції на одного українця та зазначено, що останнє в значній мірі залежить від доходів, які він отримує населення, а оскільки протягом останніх

років показник реального ВНД знизився, то стрімкого зростання купівлі еко-продуктів на внутрішньому ринку не відбулося. Це доводить факт значної залежності розвитку виробництва екологічно чистих продуктів від економіко-політичної ситуації в країні.

3. Оцінка сучасного стану органічного ринку в Україні дала змогу визначити ключові його особливості, на яких повинна зосереджуватися особлива увага при формуванні маркетингових стратегій збуту органічних товарів, а саме було виявлено основні відмінності ринку органічної продукції від агропродовольчого. Дані сфери різняться між собою: інституційним забезпеченням завдяки специфіці кожної з них, характеристиками суб'єктів господарської діяльності і особливостями продукції. З урахуванням вказаних відмінностей було розроблено чотири стратегії реалізації органічної продукції, які базуються на основних каналах її збуту: стратегія виходу на зовнішній ринок, стратегія непрямого збуту, стратегія комбінованого збуту та стратегія прямого продажу. Кожній з названих стратегій характерні специфічні засоби просування товарів та доведення їх до споживача.

РОЗДІЛ 3 ШЛЯХИ АКТИВІЗАЦІЇ ОРГАНІЧНОГО ВИРОБНИЦТВА В УКРАЇНІ

3.1 Стратегічні вектори розвитку ринку органічної продукції в Україні

Сьогодні ринок органічної продукції є однією з найбільш привабливих та перспективних галузей агропромислового комплексу України. Він має значний економічний потенціал завдяки наявності численних ресурсів, що сприяють його швидкому розвитку в останні роки. Проте, як було сказано раніше, незважаючи на позитивні тенденції у цій сфері існує велика кількість проблем, які цей розвиток уповільнюють. Ці проблеми потребують розробки та застосування комплексних стратегій управління органічним виробництвом у вітчизняній економіці.

Дані стратегії повинні розроблятися з урахуванням впливів на органічний ринок України зовнішніх факторів. Оскільки дана галузь значно залежить від економіко-політичної ситуації в країні, то для оцінки та аналізу конкретних чинників, а також розробки прогнозних сценаріїв розвитку ринку екологічно чистої продукції доцільним буде застосування PEST-аналізу.

PEST-аналіз один із найвідоміших методів стратегічного аналізу, заснований на складанні переліку можливих впливів зовнішніх факторів на певний об'єкт за наступними напрямками:

- політичні чинники (P) – можливості і загрози для бізнесу, які створює динаміка політичної ситуації; головні тенденції, які можуть вплинути на діяльність ринку;
- стан економіки (E): найбільш істотні очікувані події в економіці, вплив економічної ситуації на перспективи розвитку;

- соціально-культурні особливості (S): специфіка впливу соціальних, демографічних, культурних чинників на певну сферу;
- науково-технічне середовище (T): ступінь залежності від нововведень та технологічних змін; динамічність темпів науково-технічного прогресу в галузі [87, с. 27-28].

Перевагою використання PEST-аналізу є той факт, що його можна застосовувати як на якісному, так і на кількісному рівні.

Дослідження проводимо, використовуючи алгоритм проведення PEST-аналізу за методикою Д. В. Арутюнова [87, с. 28].

Спочатку розробляємо перелік зовнішніх факторів впливу на органічний ринок України. Оскільки специфіка даного методу передбачає залучення до дослідження експертів, які спеціалізуються у даній сфері, то наступним кроком буде формування вибірки із 20 представників галузі органічного виробництва (зокрема, виробники органічної продукції та представники сільських рад) та проведення серед них опитування щодо ступеня впливу та ймовірності зміни кожного із факторів у переліку шляхом створення анкети Google Форм, зразок якої представлений у додатку Е та додатку Є. Експертам було запропоновано оцінити ступінь впливу факторів на галузь з п'яти бальною шкалою (де 1 бал означає низький ступінь впливу, а 5 – високий) та вірогідність зміни кожного фактору з переліку за шести бальною шкалою (де 1 означає низьку ймовірність, а 6 – дуже високу). Із кількісних результатів опитування визначаємо середні показники сили впливу та ймовірності зміни для кожного з факторів, а також групуємо дані фактори за сферою впливу та за характером впливу (можливості або загрози) (Додаток Ж).

Наступним етапом проведення дослідження є розрахунок показника вагомості фактора для органічного ринку за складеною нами формулою 3.1:

$$M = V + P, \quad \text{де} \quad (3.1)$$

M – показник вагомості фактору для ринку;

V – показник ступеню впливу фактору;

P – показник ймовірності зміни фактору.

Далі розраховуємо коефіцієнт сили впливу для вказаних факторів за формулою 3.2 [87, с. 28]:

$$K = \frac{V}{\sum V}, \quad \text{де} \quad (3.2)$$

K – коефіцієнт сили впливу факторів на ринок;

$\sum V$ – сума показників ступенів впливу кожної групи вказаних факторів.

Останнім етапом проведення аналізу є визначення зважених оцінок за формулою 3.3 [87, с. 28], та запис результатів до матриці PEST-аналізу, наведеної у додатку 3:

$$Z = M \times K, \quad \text{де} \quad (3.3)$$

Z – величина зваженої оцінки впливу факторів на ринок.

Співвідношення сумарної зваженої оцінки по загрозах і сумарної зваженої оцінки за можливостями вказуватиме на ступінь готовності підприємства реагувати на поточні і прогнозовані чинники.

В результаті проведеного дослідження отримуємо узагальнену матрицю PEST-аналізу ринку органічної продукції в Україні, наведену в додатку 3.

Аналіз співвідношення зважених оцінок можливостей і загроз факторів впливу на органічний ринок дав змогу зробити висновки, що український ринок досить погано реагує на зовнішні прояви нестабільності та на даний момент самостійно не здатний протистояти ризикам, які виникають в процесі його розвитку. Відповідно до результатів оцінки впливу екзогенних факторів на сферу виробництва органічної продукції можна говорити про недостатню сприятливість політичного середовища, адже тут існує ряд як потенційних так і реальних загроз, які значно гальмують розвиток даної галузі.

Розвиток органічного виробництва значною мірою залежить і від економічних факторів, причому внаслідок його нерозвиненості та недостатньої підтримки з боку держави майже всі перераховані загрози стали реальними. Особливо це стосується нерозвиненості інфраструктури органічного ринку, яка проявляється у низькому рівні її функціональності при важкій доступності виробників органічної продукції до каналів її реалізації, неефективному управлінні товарними потоками. Також у галузі мав місце низький розвиток комунікаційної мережі. Однією із реальних загроз розвитку вітчизняного ринку екологічно чистої продукції є низька купівельна спроможність населення, яка характеризується низьким рівнем показника реального ВНД на душу населення за ПКС. Так, наприклад, у період кризи 2014-2015 рр. його значення знизилося від 3,8 тис. дол. США у 2013 році до 2,65 тис. дол. США у 2015 році [72].

Щодо співвідношення можливостей і загроз впливу соціальних факторів, то можна говорити про порівняно менший вплив потенційних ризиків на темпи розвитку ринку екологічно чистих товарів, що пояснюється залученням України у процес розвитку органічного руху у регіоні та світі загалом.

Виникнення науково-технічних ризиків в основному базується на нестачі кваліфікованої робочої сили та швидкому старінню вже створених технологій. Ці загрози сьогодні підсилює брак матеріально-технічної та науково дослідницької бази внаслідок недостатнього державного фінансування науки. Так, наприклад, у 2017 році в Україні частка витрат на науково-дослідні роботи у ВВП країни становила 0,47%, що значно менше ніж у сусідніх Польщі (1,03%), Угорщині (1,35%), Словаччині (1,86%) [88]. Тому сьогодні науковці все частіше шукають підтримки у приватних компаній, причому, здебільшого зарубіжних.

Проведений PEST-аналіз ринку органічної продукції в Україні надає можливість виокремлення двох основних видів стратегічних векторів розвитку органічного ринку за факторами найбільшого впливу:

забезпечення розвитку можливостей ринку та усунення або передбачення можливих загроз (рис. 3.1).

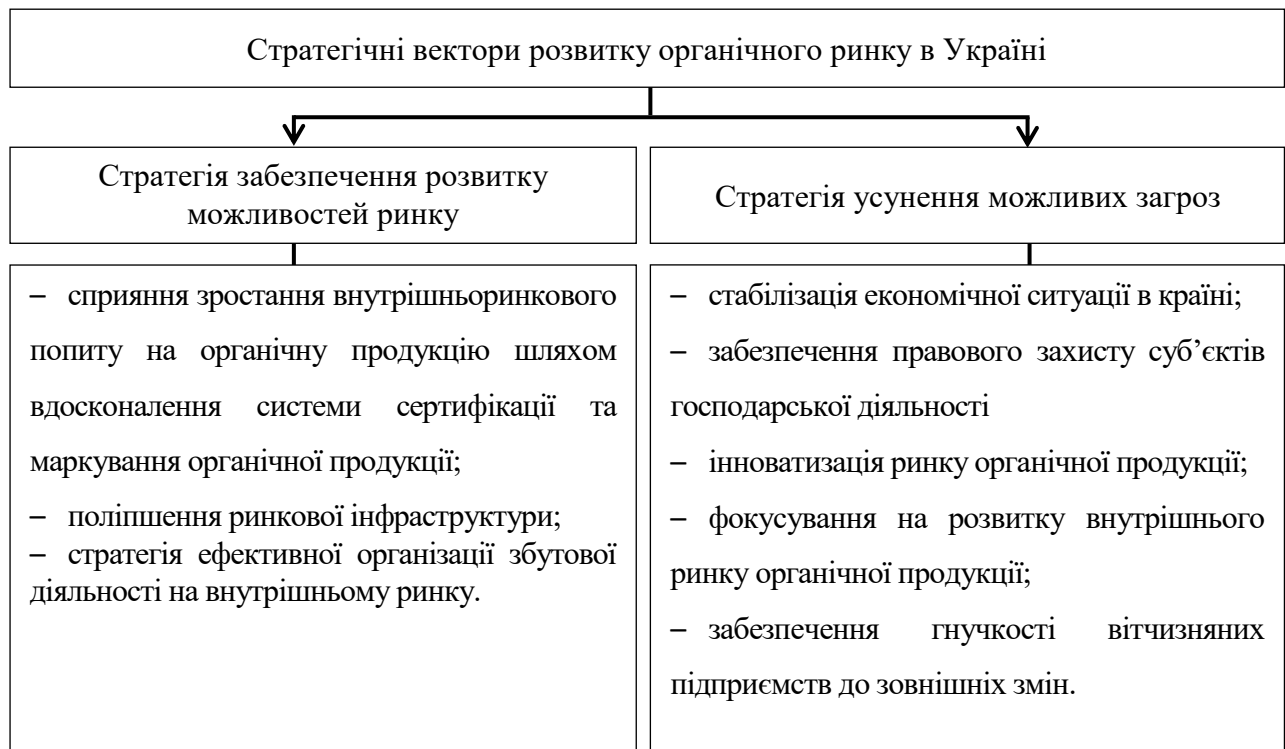

Рисунок 3.1 – Система стратегічних векторів розвитку ринку органічної продукції в Україні

Складено автором на основі власних досліджень

Як свідчать сьогоднішні реалії, перш за все необхідно розвивати ринок органічної продукції з боку попиту, що може бути забезпечено шляхом виконання комплексу заходів з усунення політико-економічної нестабільності. Результатом даних дій є зростання платоспроможності населення і покращення стану збутової діяльності вітчизняних підприємств, часткове вирішення проблем інфраструктури даного ринку, підвищення конкурентоспроможності органічної продукції на зовнішньому ринку.

Застосування стратегії інноватизації ринку органічної продукції полягає перш за все у використанні нових технологій у сільському господарстві. Сьогодні українські виробники роблять перші кроки у цьому напрямку, зокрема шляхом використання альтернативних методів боротьби з бур'янами,

бактеріями, грибками і вірусами у органічному землеробстві, які полягають у обробці ґрунтів паром (180-200 °С), який руйнує клітинну структуру цих організмів, та саму структуру та ґрунтів не змінює. Урожайність при цьому може зрости до 20% [89, с. 216-217]. Також у землеробстві застосовується технологія інтеркропінгу, гідросівби, краплинного зрошування рослин тощо [90].

Вагомі перспективи розвитку українського органічного сільського господарства забезпечує використання розробок виробників сільськогосподарської техніки. Так, наприклад, в Україні застосовується сівалка для просапних культур «Тетро», що розроблена шведською компанією «Vaderstad-Varkenab». Розробка цього агрегату тривала 6 років, і наразі у світі не існує його аналогів. Серед технологічних переваг використання даної сівалки є автоматизація та полегшення керування нормою висіву та відстані між рядками, можливість відстеження та контролю процесу зсередини трактора, значна швидкість висіву та невелика його глибина, точність розподілу насіння при висіванні культур, мінімальні пропуски насіння. При цьому знижується навантаження на ґрунт та відновлюється його родючість. Агрегат значно економить паливо, мінеральні добрива, насіння. Завдяки його використанню зростає продуктивність роботи та знижуються витрати на обробіток 1 га посівної площі [89, с. 217-218].

Стратегія поліпшення ринкової інфраструктури полягає у забезпеченні ефективної комунікаційної та збутової систем органічної продукції. Вона має розвиватися разом зі зростанням обсягів виробництва та споживання екологічно чистої продукції.

Стратегія сприяння зростання внутрішньоринкового попиту на органічну продукцію базується на активному державному регулюванню, встановленню стандартів виробництва та маркування продукції, а також контролю та перевірці виробників.

Забезпечення гнучкості до зовнішніх змін вітчизняних підприємств полягає у формуванні досконалої системи планування та прогнозування основних ризиків господарської діяльності в секторі органічного виробництва.

Окремо варто виділити такий напрям розвитку як створення органічних кластерів. Основними завданнями, які здатні вирішувати агропромислові органічні кластери, є:

- 1) створення глобального конкурентоспроможного дослідницького та технологічного середовища на місцевому рівні;
- 2) виробництво не тільки конкурентоспроможної на світовому ринку, але і радикально нової продукції;
- 3) широке залучення до кластеру малого підприємництва і розвиток коопераційних зв'язків між малим і великим бізнесом, зростання зайнятості в секторі малого підприємництва;
- 4) розширення механізму стратегічного співробітництва;
- 5) залучення інвестицій в розвиток фірм, що входять до кластеру;
- 6) підтримка існуючих та нових малих і середніх інноваційних експортоорієнтованих підприємств;
- 7) імпортозаміщення, зростання доходів від експорту і інвестиційних потоків [91, с. 165].

У цьому напрямі Україна уже робить перші кроки. Так, наприклад, у 2017 році було створено Громадську спілку «Український органічний кластер», яка уособлює об'єднання виробників та переробників органічної продукції, постачальників техніки, призначеної для виробництва екологічно чистої продукції, логістичні компанії, юридичні фірми, експертів з розвитку органічного ринку та консультантів, представників науково-дослідних і освітніх закладів, що спеціалізуються на даному напрямку діяльності [92].

Не менш важливим завданням у процесі дослідження перспективних шляхів розвитку українського ринку органічної продукції є сприяння зростанню земельних площ для ведення органічного сільського господарства, оскільки даний захід сприяє нарощуванню загальних обсягів виробництва та реалізації органічної продукції. Доведемо це, визначивши характер впливу показника площі органічних земель на вартісний вираз реалізації органічної продукції в Україні, використовуючи метод кореляційно-регресійного аналізу.

Для початку на основі даних FIBL, розраховуємо щорічні показники обсягу реалізації органічної продукції за період 2005-2017 рр. (табл. 3.1).

Таблиця 3. 1 – Вихідні статистичні дані за період 2005-2017 рр.

Рік	Площа органічних земель в Україні, тис. га	Вартісний вираз загального обсягу реалізації органічної продукції, млн. євро
2005	242	31
2006	242	38,5
2007	249,9	27,7
2008	270	15,2
2009	270,2	38,8
2010	270,2	42,2
2011	270,3	47,1
2012	272,9	52,9
2013	393,4	60,2
2014	400,8	69,5
2015	410,6	67,5
2016	381,2	86,2
2017	289	128,4

Складено автором на основі [61]

Далі для побудови економетричної моделі визначаємо її змінні. У даному випадку площа органічних земель в Україні буде регресором економетричної моделі (X), а загальний обсяг реалізації органічної продукції – регресантом (Y). Проводимо специфікацію моделі, будуючи лінію тренду на кореляційному полі, яка показує характер і міцність зв'язку між досліджуваними показниками (рис. 3.2).

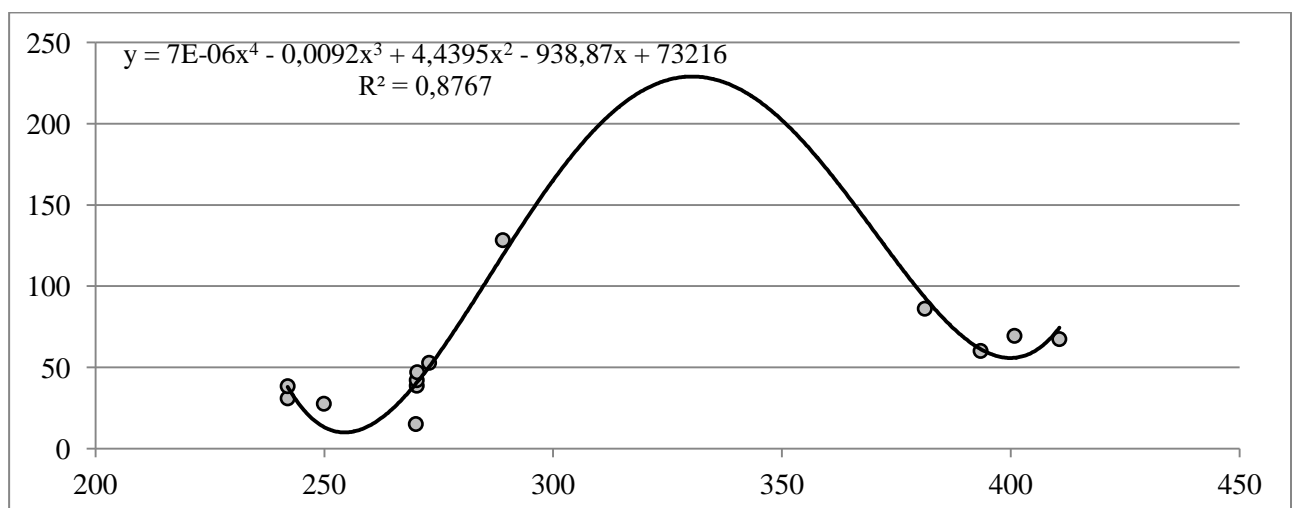

Рисунок 3.2 – Залежність обсягу реалізації органічної продукції від площі органічних земель в Україні

Складено автором на основі власних досліджень

Оскільки динамічний ряд має досить нерівномірний характер, то для його дослідження розробляємо рівняння полінома четвертої степені, яке має вигляд (формула 3.1):

$$y = 7E-06x^4 - 0,0092x^3 + 4,4395x^2 - 938,87x + 73216 \quad (3.1)$$

Коефіцієнт кореляції отриманого рівняння дорівнює 0,8767. Вигляд складеної моделі свідчить про наявність міцного зв'язку між площею органічних земель в Україні та загальним обсягом реалізації органічної продукції, причому слід зазначити, що даний зв'язок є прямим, оскільки значення коефіцієнта є додатнім. Це означає, що при зростанні першого показника у довгостроковому періоді, другий також зростатиме. Залежність протягом усього періоду дослідження не є стабільною внаслідок впливу й інших факторів на економіку. З таблиці 3.1 бачимо, що вона дещо послаблюється у кризові для України періоди 2007-2008 рр. та 2014-2015 рр., коли динаміка площ органічного сільського господарства була позитивною, а обсяг реалізації органічної продукції у 2008 році знизився на 60,5% у порівнянні з 2006 роком, а у 2015 році порівняно з попереднім даний показник знизився на 2,87%. А вже у 2017 році можна спостерігати іншу картину – попри зниження площі органічних земель в Україні на 92,2 тис. га показник реалізації екологічно чистої продукції продовжував зростати, що може свідчити про зростання частки продукції переробної промисловості у структурі вироблених та реалізованих товарів.

Також доцільно визначити й інші перспективні напрями розвитку органічного ринку в Україні:

– використання регіональної специфіки (звичаїв, новацій, продуктів, тощо) при створенні суб'єктів господарської діяльності;

- залучення громадських організацій до популяризації споживання та виробництва органічної продукції;
- впровадження вітчизняного та зарубіжного досвіду ведення органічного виробництва та просування на ринок органічної стандартизованої продукції;
- урівноваження структури експорту органічної продукції шляхом створення переробних підприємств та їх сертифікації;
- розвиток вирощування тих нішевих культур в органічному сільському господарстві, на які є попит як на зовнішньому, так і на внутрішньому ринках;
- розвиток галузі ведення органічного тваринництва;
- усунення продажу фальсифікованої продукції [93].

Не менш важливим завданням в процесі дослідження перспективних шляхів розвитку органічного ринку в Україні є розрахунок прогнозних показників цього процесу методом екстраполяції. Серед них особливу увагу варто зосередити на прогнозованому споживанні органічної продукції на душу населення, завдяки якому можна буде оцінити потенційні можливості розвитку внутрішнього ринку органічної продукції (рис. 3.3).

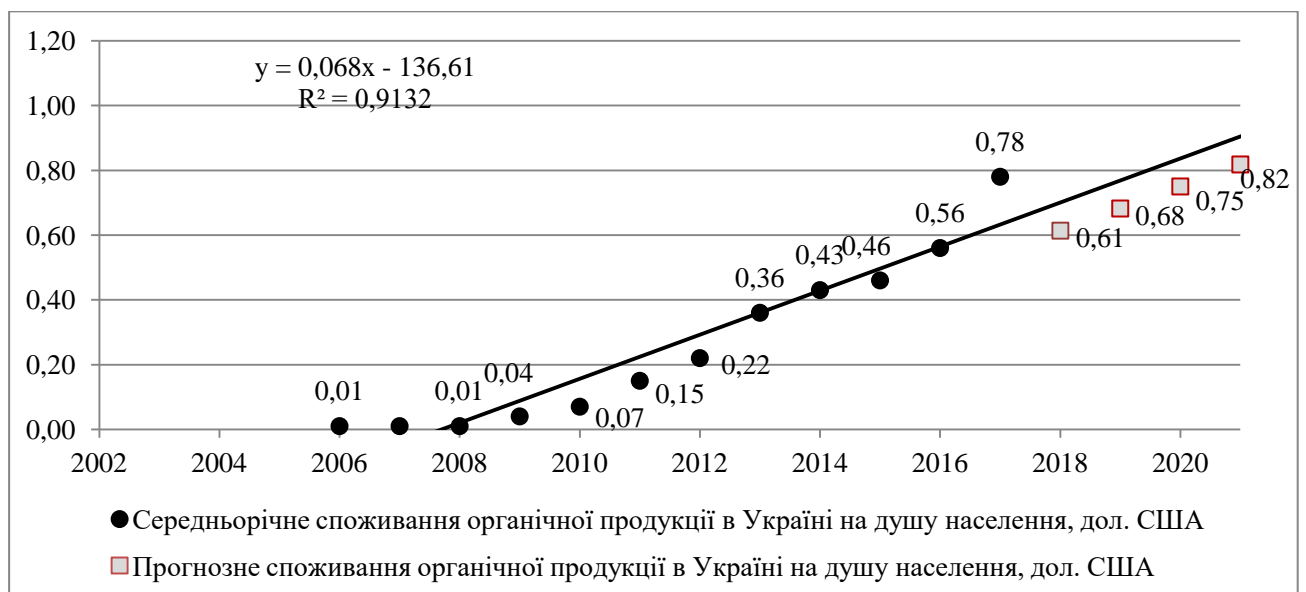

Рисунок 3.3 – Прогноз середньорічного споживання органічної продукції в Україні на душу населення на період 2018-2021 рр.

Складено автором на основі власних досліджень за даними [61]

З рисунку 3.3 бачимо, що складений прогноз має велику вірогідність справдження, адже коефіцієнт апроксимації рівняння тренду є дуже високим та становить 0,9132. Варто сказати, що у 2018 році порівняно з попереднім даний показник може знизитися на 21,7%, що свідчить про вплив на купівельну спроможність населення негативних факторів. Загалом слід зазначити, що тенденція прогнозованого показника до 2021 року буде стабільно зростаючою. Це явище можна пояснити поступовим вдосконаленням законодавства, зокрема, у серпні 2019 року набрав чинності Закон України «Про основні принципи та вимоги до органічного виробництва, обігу та маркування органічної продукції», що гармонізував дані вимоги зі стандартами ЄС, а це у свою чергу позитивно вплинуло на зростання довіри споживачів органічної продукції до вітчизняного виробника.

Отже, для забезпечення розвитку ринку органічної продукції в Україні потрібно розробити цілу низку стратегій та планів, причому, головну роль у їх розробці потрібно відвести державі. Проведення даних заходів дозволить Україні вийти на якісно новий рівень розвитку галузі органічного виробництва та зайняти одну з перших позицій на європейському ринку органічної продукції, а також скористатися основними економічними, екологічними та соціальними перевагами органічної продукції.

3.2 Державне стимулювання органічного виробництва в Україні та шляхи його покращення

Відомо, що в кожній державі є галузі виробництва, розвиток яких неможливий без державної підтримки. Причиною, через яку держава впроваджує дані заходи є те значення, яке надається тій чи іншій галузі з точки

зору забезпечення інтересів держави, а значить, і населення. Подібну роль відіграє і сфера виробництва органічних продуктів. Органічне сільське господарство дозволяє забезпечити потребу населення країни в екологічно чистих і безпечних продуктах харчування, а також є засобом забезпечення сталого розвитку України.

Варто зазначити, що механізм державної підтримки операторів органічного ринку в Україні представлений застосуванням інструментів, що можна поділити на дві групи: прямі та опосередковані (рис. 3.4)

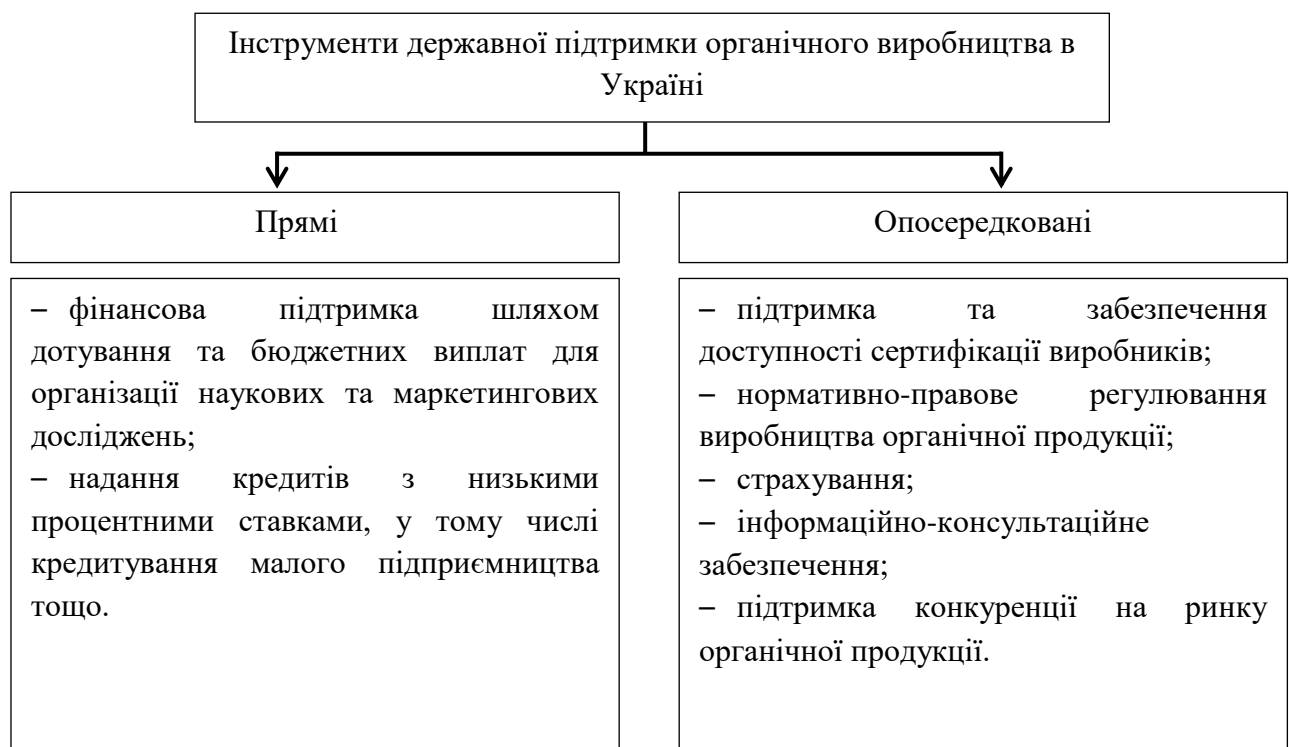

Рисунок 3.4 – Інструменти державної підтримки органічного виробництва в Україні

Складено автором на основі власних досліджень

Варто зазначити, що держава приймає певні заходи і в сфері вдосконалення нормативно-правової бази й інституційного забезпечення функціонування вітчизняного органічного ринку. У 2015 році проєкт з розвитку органічного ринку вперше було включено до «Єдиної комплексної стратегії розвитку сільського господарства та сільських територій на 2015-2020 рр.» та став одним із пріоритетних напрямів поліпшення агропромислового комплексу [94].

Задля підтримки розвитку органічного ринку постановою Кабінету Міністрів України від 08 вересня 2016 року № 609 внесено зміни до Порядку використання коштів, передбачених у державному бюджеті для надання підтримки фермерським господарствам, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 25 серпня 2004 року № 1102, та передбачено, що фінансова підтримка надається фермерським господарствам на конкурсних засадах на поворотній основі у розмірі, що не перевищує 500 тис. гривень, для проведення оцінки відповідності виробництва органічної продукції (сировини) із забезпеченням виконання зобов'язання щодо повернення бюджетних коштів [8; 95, 96].

Узагальнивши інформацію про фінансову підтримку виробників органічної продукції у додатку 3, можемо зробити висновок про недосконалість розробки даного заходу державою, адже тут не передбачено субсидування та виплату дотацій, надання податкових канікул суб'єктам господарювання тощо.

У серпні 2019 року Президентом України було підписано Закон «Про основні засади та вимоги до органічного виробництва, обороту і маркування органічної продукції». Основні положення Закону встановлюють правила виробництва органічної продукції. Виробників зобов'язали декларувати всі свої дії стосовно органічної продукції, розділяти технології виготовлення органічної і традиційної продукції, а також щорічно проходити сертифікацію. Відповідно до Закону буде створено Державні реєстри операторів і органів сертифікації у сфері органічного виробництва, обігу та маркування органічної продукції та Державний реєстр органічного насіння і садівного матеріалу [8].

В Україні для маркування продукції як органічної необхідною умовою є наявність у товарі не менш ніж 95% органічних інгредієнтів сільськогосподарського походження (за вагою без урахування частки води та кухонної солі) і не більше 5% (за вагою) неорганічних інгредієнтів, внесених до Переліку речовин (інгредієнтів, компонентів), що дозволяється використовувати у процесі органічного виробництва та які дозволені до використання у гранично допустимих кількостях. Виробництво такого продукту повинно затверджуватися сертифікатом [8].

Розробка даних положень є позитивною, оскільки визначає та встановлює чіткі норми виробництва органічної продукції, а також відповідальність за їх недотримання. Це значно підвищить довіру споживачів до органічної продукції та забезпечить перші кроки у гармонізації вітчизняних стандартів з європейськими.

Щодо системи сертифікації органічної продукції, то слід зазначити, що в Україні вона досить стрімко розвивається, адже наразі в країні функціонує 18 сертифікуючих органів серед яких один вітчизняний – Органік Стандарт, а інші 17 – є іноземними філіалами, зокрема: Bio.inspecta AG, Ecocert SA, CERES Certification of Environmental Standards GmbH, Control Union Certifications, Kiwa BCS Öko-Garantie GmbH, Ecoglobe, Istituto Certificazione Etica e Ambientale (ICEA), Lacon GmbH, Suolo e Salute srl, Agreco R.F. Göderz GmbH, Bioagricert S.r.l., Ekoagros, A CERT European Organization for Certification S.A., Letis S.A, CCPB Srl та Valsts SIA «Sertifikācijas un testēšanas centrs», Ecocert IMO [97].

Проте існує проблема високої вартості сертифікації органічної продукції. За даними Федерації органічного руху в Україні отримання сертифікату на органічну продукцію може обійтися підприємцям мінімум в 15 000 грн. Ціна може зростати в залежності від розміру господарства, його спеціалізації, стандартів, які необхідно отримати тощо [93].

Важливим аспектом державного стимулювання розвитку органічного виробництва в Україні є організація центрів інформаційної підтримки операторів ринку органічної продукції та надання професійних консультацій споживачам, що забезпечить істотну допомогу для тих, хто тільки вирішив вийти на ринок органічних товарів, або хто потребує модернізації вже існуючого виробництва. Одним із відгалужень цього напрямку є створення програм освітньої підтримки, а саме зі становленням та активною діяльністю спеціалізованих громадських організацій у нашій державі. Завдяки їх просвітницькій, промоційній діяльності, значно покращився рівень інформування споживачів щодо переваг різнобічних якостей органічних продуктів та органічних методів виробництва.

Варто виділити наступні українські неприбуткові громадські організації, які внесли особливий внесок у розвиток органічного виробництва, популяризацію органічних продуктів та їх переваг у порівнянні з конвенційними: Федерація органічного руху України (м. Київ), Спілка «Натурпродукт» (м. Хмельницький), Асоціація «Біолан Україна» (Вінницька обл.), ЛМГО «Екотерра» (м. Львів), ВГО «Клуб органічного землеробства» (м. Київ), ВГО «Асоціація органічного землеробства і садівництва» (м. Донецьк), ВЕГО «МАМА-86» (м. Київ), ГО «Асоціація органічного рільництва і садівництва» (м. Донецьк), ПЦ «Зелене досьє» (м. Київ), організація «Органіка Україна» (м. Київ), Асоціація «Чиста Флора» (Івано-Франківська обл.), ГС «Органічна Україна» (м. Київ), Асоціація органічного землеробства (Херсон), Асоціація «Україна Схід Органік» (м. Харків), Об'єднання «Полтаваорганік», ПЦОВ «Полісся Органік». У цьому ж напрямку працює: Український органічний кластер, кластер виробників органічної продукції Рівненщини, продовжується процес формування нових органічних кластерів у різних регіонах країни [98, с. 165].

Аналізуючи дані, представлені на сайті Проєкту «Розвитку органічного ринку в Україні», слід підкреслити, що наразі в Україні ця сфера не є розвиненою, адже даний інструмент державної підтримки станом на кінець 2017 року був репрезентований лише у чотирьох областях, а саме: Житомирській, Львівській, Херсонській та Черкаській [99].

Щодо регіональної підтримки органічного виробництва, то варто сказати, що вона представлена передусім розробкою обласних та районних програм розвитку органічного виробництва. В Україні ця сфера розвивається достатньо швидко: у 13 областях розроблено обласні та регіональні програми з розвитку органічного виробництва, у 8 областях дана підтримка відсутня, а у трьох областях проєкти з підтримки даної галузі включені до програм економічного розвитку регіону (Рівненська, Запорізька та Донецька області) [99]. Так, наприклад, у Чергінівській області було затверджено «Програму фінансової підтримки органічного виробництва на 2015-2020 роки», у Рівненській області проєкт підтримки органічного виробництва було включено

у «Комплексну програму розвитку агропромислового комплексу Рівненської області на 2018-2022 роки», у рамках якої визначено основні шляхи активізації розвитку органічного виробництва в області. Щодо Черкаської області, то у 2017 році було затверджено «Стратегію розвитку Черкаської області на період 2018-2020 року», яка містить у плані реалізації проєкт з розвитку органічного сільського господарства, сховищ довготривалого зберігання с/г продукції, а також агропереробки. Також у 2016 році було затверджено програму з охорони і підвищення родючості ґрунтів Черкаської області «Родючість 2016-2020» (рішення обласної ради від 07.10.2016 №9-б/VIІ). Її реалізація дасть змогу підвищити урожайність органічних культур приблизно на 20-30% [100; 101; 102].

Також слід відзначити активну роботу Департаменту агропромислового розвитку в Черкаській області з проведення інформаційної та роз'яснювальної роботи серед органічних підприємств, проведення тематичних семінарів, форумів та нарад, зокрема було анонсовано проведення у 2019 році XII «Регіонального форуму Органічна Україна. Черкаси». В області розвивають органічне виробництво [103].

Позитивним у розвитку ринку органічної продукції в Україні є міжнародна співпраця України у сфері органічного виробництва. Це забезпечує перейняття успішного зарубіжного досвіду з удосконалення заходів підтримки та стимулювання органічного виробництва, мобільності операторів органічного ринку, сприяння припливу іноземних інвестицій тощо.

Україна має тісні відносини з іншими країнами у таких проєктах з підтримки розвитку органічного виробництва як:

- Проєкт розвитку органічного ринку в Україні (2005-2018), що впроваджувався Дослідним інститутом органічного сільського господарства (FiBL);
- ІАК Agrar Consulting з 2016 року;
- проєкт «АгроІнвест» у 2011- 2016 рр.;
- проєкт «Розвиток сільського господарства та сільських територій» (ARDS) з 2016 року.

- Український проєкт бізнес-розвитку плодоовочівництва (UHBDP) з 2014 року тощо [104].

- Міжнародний конгрес «Органічна Україна» [105].

Зважаючи на стан державної підтримки органічного ринку в Україні, важливо домогтися окремої державної підтримки виробників органічної продукції, особливо тих, хто тільки приходить на цей ринок. Тож варто виділити основні шляхи її покращення:

- удосконалення заходів фінансової підтримки національних виробників органічної продукції шляхом надання їм пільгових кредитів, встановлення податкових канікул на початку діяльності суб'єктів господарювання, субсидування експорту органічної продукції, передусім переробної галузі;

- застосування позитивного зарубіжного досвіду стосовно надання як матеріальної, так і професійної науково-технічної підтримки операторів ринку;

- підтримка розвитку інформаційної підтримки органічних операторів шляхом надання консультаційних послуг, проведення семінарів, конференцій, вебінарів, курсів, тренінгів, а також сприяння запровадженню у вищих навчальних закладах освітніх програм підготовки спеціалістів для розвитку даної галузі;

- покращення регіональної підтримки органічних виробників шляхом створення регіональних громадських об'єднань чи виробничих асоціацій, які б надавали консультації з приводу ведення органічного сільського господарства та знижувало ризики банкрутства на ранніх стадіях розвитку фермерських господарств;

- сприяння популяризації виробництва та споживання органічної продукції шляхом використання ЗМІ;

- відшкодування витрат на сертифікацію органічної продукції на початкових етапах переходу суб'єкта господарювання на органічне виробництво тощо;

– усунення проблем попиту на органічну продукцію, що стимулює підприємства до збільшення виробництва екологічно чистої продукції.

Отже, державна підтримка органічного виробництва в Україні розвивається стрімкими темпами, проте існує багато сфер, які потребують особливої уваги держави. Доцільно застосовувати зарубіжний досвід стимулювання органічного виробництва, адаптуючи його до вітчизняних реалій.

Висновки до розділу 3

1. На основі оцінки впливу зовнішніх чинників на розвиток органічного ринку в Україні шляхом використання методу PEST-аналізу, було доведено, що вітчизняний ринок органічної продукції особливо залежний від політичних та економічних загроз, які, зважаючи на сучасні реалії, стають все реальнішими. Щодо соціальних та технологічних факторів, то слід зазначити, що їхній вплив на дану галузь є значним, проте не визначальним. Базуючись на результатах проведеного дослідження було розроблено систему стратегічних напрямів розвитку органічного виробництва в Україні, заснованих або на забезпеченні розвитку можливостей ринку, або ж на усуненні потенційних загроз.

2. Базуючись на аналізі законодавчої бази та власних дослідженнях, було визначено два інструменти державної підтримки органічного виробництва в Україні: прямі та опосередковані. Перші включають фінансову підтримку суб'єктів господарської діяльності та надання кредитів з низькими процентними ставками. Другі ж базуються на підтримці та забезпеченні доступності сертифікації виробників, нормативно-правовому регулюванні виробництва органічної продукції, інформаційно-консультаційному забезпеченні тощо. Щодо кожного з них було визначено кроки, які були здійснені нашою державою у розвитку вказаних заходів та виявлено основні недоліки та наголошено на терміновості їх усунення. Виділено основні шляхи

покращення державної політики з підтримки вітчизняних виробників органічної продукції.

ВИСНОВКИ

Комплексно дослідивши теоретичні аспекти органічного виробництва та висвітливши основні тенденції даного явища й державного регулювання органічного ринку в Україні, ми дійшли таких висновків:

1. Внаслідок розкриття суті й методів обчислення органічного виробництва було з'ясовано, що воно є органічним поєднанням економіки та екології. Уособлює собою практичну реалізацію концепції сталого розвитку аграрного виробництва, яка окрім питання захисту довкілля дозволяє вирішити проблеми економічного та соціального розвитку країни та гарантує населенню високу якість продовольства як важливої складової економічної безпеки. Проаналізовано ключові відмінності веденні традиційного та органічного виробництва. Виявлено подвійну роль органічного виробництва та сукупність економічних, екологічних та соціальних факторів, які впливають на його розвиток у світі. Підкреслено значення органічного виробництва для світової економіки шляхом обґрунтування його економічних, екологічних та соціальних переваг.

2. Дослідження концептуальних підходів дослідження органічного виробництва дало змогу виокремити дві точки зору, які принципово відрізняються між собою часовими рамками походження даного явища. Було окреслено основні вимоги до визнання продукції органічною, та виявлено наявність двох масштабних систем стандартів маркування продукції, більшість з яких гармонізовані з європейськими. Було досліджено критерії та показники еколого-економічної ефективності органічного виробництва та визначено основні методологічні підходи до її оцінки.

3. Виявивши специфіку зарубіжного досвіду підтримки і активізації органічного виробництва шляхом аналізу південноамериканської,

північноамериканської, азійської, європейської, африканської моделей підтримки органічного виробництва, ми дійшли висновку, що найбільш розвинені країни світу використовують методи підтримки органічного виробництва, засновані на значному ступеню державного втручання та активності різних громадських організацій та спілок. Одними із найефективніших інструментів стимулювання органічного виробництва є фінансування виробників шляхом відшкодування витрат на сертифікацію продукції та земель протягом періоду переходу на органічне виробництво, кредитування маркетингової діяльності підприємств з низьким рівнем процентної ставки, надання грантів на науково-дослідні роботи, також пряме технічне забезпечення. В результаті аналізу моделей підтримки органічного виробництва було встановлено різну їх дієвість, яка залежить від економічних, соціальних та національних особливостей кожної країни.

4. У роботі також було з'ясовано основні передумови розвитку вітчизняного органічного виробництва, в результаті чого їх було узагальнено у чотири групи: природно-ресурсні, до яких віднесено сприятливі кліматичні умови та наявність родючих земель; організаційно-економічні, до яких відносяться вдалість географічного положення України, посилення процесів світової економічної інтеграції, низький соціально-економічний розвиток сільської місцевості тощо. Технологічні передумови характеризуються розвитком вітчизняних наукових розробок та використання зарубіжних технологій ведення органічного сільського господарства, а саме: використання спеціальної ґрунтообробної та зернозбиральної техніки; виробництво альтернативних органічних добрив, зокрема компосту; впровадження новітніх технологій боротьби зі шкідниками. До екологічних передумов, перш за все, варто віднести забруднення навколишнього середовища, зростання обсягів виробничих відходів та погіршення стану здоров'я населення.

5. Внаслідок дослідження сучасного стану ринку органічної продукції в Україні було встановлено, що існує ціла низка проблем, які заважають всебічному розвитку даної галузі економіки. До найбільш вагомих належать: низькі темпи зростання органічних земель, наявність значного дисбалансу у структурі виробленої органічної продукції. Встановлено дисбаланс у співвідношенні

експорту та внутрішнього споживання екологічно чистих товарів, зокрема було доведено, що частка експорту у загальному обсязі виробленої продукції становить 77,1%, що свідчить про критично низький рівень споживання товарів даного виду всередині країни. Шляхом побудови моделі взаємозалежності споживання органічної продукції на душу населення та рівня реального ВНД на душу населення було встановлено їх стійкий прямий зв'язок, що свідчить про необхідність застосування державою комплексу заходів усунення макроекономічної нестабільності для підвищення купівельної спроможності населення.

6. Визначивши особливості формування стратегій збуту органічної продукції українськими підприємствами, ми встановили основні відмінні ознаки органічного та традиційного ринків та, враховуючи їх, розробили чотири види маркетингових стратегій збуту органічної продукції, які використовуються вітчизняними підприємствами. До них належать: стратегія виходу на зовнішній ринок, стратегії прямого, непрямого та комбінованого збуту органічної продукції. Аналізуючи дані досліджень органічного ринку в Україні було визначено комплекс мотивів до споживання екологічних товарів, та зроблено висновок про те, що вони дещо відрізняються від інших країн. Якщо вітчизняні споживачі досить високо ставлять критерії зовнішнього вигляду продукції та наслідування трендам здорового харчування, то у Європі на перші місця відходять корисність для здоров'я та наявність гарантій якості органічної продукції. Зроблено висновок, що попри наявність позитивних тенденцій на в Україні існує велика кількість проблем, які потребують негайного вирішення шляхом державного втручання.

7. У ході дослідження стратегічних векторів розвитку ринку органічної продукції в Україні шляхом застосування PEST-аналізу було визначено основні зовнішні чинники впливу на ринок екологічно чистої продукції та встановлено значну залежність даної галузі від економічних та політичних змін. На основі проведеного аналізу було визначено два види стратегій розвитку цієї сфери: стратегію забезпечення реалізації можливостей ринку та стратегію уникнення його загроз. Окрім перерахованих стратегій було визначено основні напрями розвитку національного органічного ринку, серед яких особливо виділено поширення

органічних кластерів. В ході дослідження акцентовано увагу на доцільності розширення площ, призначених для ведення органічного сільського господарства як одного з визначальних факторів зростання обсягу реалізації органічної продукції. Встановлено тісний зв'язок між цими показниками методом кореляційно-регресійного аналізу. Методом екстраполяції було спрогнозовано динаміку споживання органічної продукції на душу населення в Україні на 2018-2021 рр., завдяки чому було виявлено стабільно позитивну тенденцію до його зростання за умови застосування стратегій розвитку даної галузі. Зокрема визначальним фактором є стабілізація економічної ситуації в країні, що дозволить підвищити купівельну спроможність населення і, як наслідок, попит на органічну продукцію.

8. В результаті проведення характеристики державної політики підтримки органічного виробництва в Україні, яка складається із інструментів прямого та опосередкованого впливу, було виявлено недостатню ефективність державного програмування розвитку органічного виробництва, проблеми забезпечення інфраструктури ринку а також недосконалість інструментів стимулювання органічних виробників, внаслідок чого запропоновано наступні шляхи покращення державної політики зайнятості, а саме: впровадження зарубіжного досвіду розвинених країн у сфері фінансування виробників органічної продукції шляхом надання кредитів та субсидій, а також відшкодування витрат на сертифікацію продукції протягом перехідного періоду; популяризація органічного виробництва та інформаційно-освітнє забезпечення суб'єктів господарювання; створення органічних кластерів та асоціацій задля мінімізації ризиків економічної діяльності підприємств тощо.